TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA
ANABİLİM DALI

"MAVİ MARMARA OLAYININ" EL CEZİRE TELEVİZYONUNDA TEMSİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Imad Jalal Abdullah ABDULLAH

Ankara, 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA
ANABİLİM DALI

"MAVİ MARMARA OLAYININ" EL CEZİRE TELEVİZYONUNDA TEMSİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Imad Jalal Abdullah ABDULLAH

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Engin SARI

Ankara, 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER iv
TEŞEKKÜR v
GİRİŞ 1
Araştımanın Kapsamı ve Sınırlılıkları 6
1. BÖLÜM: ORTADOĞU'DA MEDYA 10
1.1. Ortadoğu Medya Tarihi 10
1.2. Ortadoğu Televizyon Yayıncılığı 15
1.2.1. Ortadoğu Televizyonlarında Devlet Tekelciliğinim Etkisi 15
1.2.2. Küresel Faktörlerin Etkisiyle Uydu Yayıncılığının Doğuşu 22
1.2.3. Küresel Faktörlerin Etkisiyle Uydu Yayıncılığının Doğuşu 23
1.3. Ortadoğu'nun Dev İki Uydusu 27
1.3.1. Arabsat 27
1.3.2. Nilesat 29
1.4. Ticari Kanalların Yükselişi 30
2. BÖLÜM: EL CEZİRE MEDYA AĞI 33
2.1. El Cezire ve Arap Medyası 33
2.2. El Cezire Arapça Tarihçesi 35
2.3. El Cezire Medya Anlayışı ve Stratejisi 40
2.4. El Cezire'nin Yayın Ağı 45
2.5. El Cezire'nin Ortadoğu Medyasına Etkisi 48
3. BÖLÜM: MAVİ MARMARA OLAYI 51
3.1. Mavi Marmara Olayına Kadar Filistin Sorunu 51
3.2. Mavi Marmara Olayı 55
3.3. Mavi Marmara Olayının El Cezire Televizyonunda Temsili 57
3.3.1. Haberlerde Diplomatik Kriz Çerçevesi 57
3.3.2. Haberlerde Filistin Yanlılığı-İsrail Karşıtlığı 61
3.3.3. Haberlerde Türkiye-İsrail Arasındaki Krizin Çözüm Şartları 63
SONUÇ 65
ÖZET 67
ABSTRACT 68
KAYNAKÇA 69

TEŞEKKÜR

Uzun bir çalışma sürecinden sonra teşekkür yazısı yazmak çok zor bir eylem olmasa gerek fakat Öğr. Üyesi Dr. Engin Sarı gibi harika bir tez danışmanıyla çalıştıysanız, yazacağınız hiçbir teşekkür sözü yeterli sayılmayacaktır. Entelektüel birikimi, enerjisi ve mütevazı kişiliğiyle, adeta sizi büyülüyor. Mısırlı filozof Anis Mansour'un "200 Günde Devr-i Âlem" adlı kitabında; "İnsanoğlunun derinliklerinde müthiş bir enerji vardır ve bu enerjinin sadece %1'ine bile ulaşabilen biri, etrafındakilere ışık saçar" şeklinde bir ifade geçer. Saygıdeğer Öğr. Üyesi Dr. Engin Sarı Hocamız da, bu enerjinin farkına varan ve onunla etrafındakilere ışık saçan ender insanlardan biridir. Çalışma boyunca, benim için sarf ettiği emek ve bana göstermiş olduğu sonsuz sabırdan dolayı kendisine minnettarım. Ayrıca, tezimi okuyup beni yönlendiren, tavsiyelerde bulunan ancak bu süreçte emekliliğe ayrılan önceki tez danışmanım Prof. Dr. Sezer Akarcalı ve tez jürisinin değerli üyeleri, Prof. Dr. Abdülrezak Altun ve Prof. Dr. Cem Yaşın'a şükranlarımı sunuyorum. Buna ek olarak, Bölüm Sekreteri Birsen Atik ve her daim desteklerinden dolayı, sevgili Emine Aygördü, Ulaş Kara, Sawash Miqdad, Ramazan Sirem ve başta annem ve babam olmak üzere, güzel ailemin önlerinde saygıyla eğiliyor ve hürmetlerimi sunmaktan kıvanç duyuyorum. Son olarak, burada adını andığım güzel insanlara, iyi ki varsınız diyorum.

GİRİŞ

Medya, insanları, yaşadıkları yerde ve dünyada olup biten olaylar hakkında bilgilendiren görsel, işitsel ve yazılı iletişim araçlarının tümünü tanımlar. Günümüzde kamuoyunu oluşturmakta aktif rol oynayan medya, kimi yerde demokrasiye hizmet eder, kimi yerde aksine zemin hazırlar. Medya organlarının ortaya çıkışı itibarıyla bir tahakküm/ideoloji yayma aracı olarak kullanılabilecek olduklarından, her ne kadar objektif olduklarını iddia etseler de, maddi veya manevi olarak bağlı oldukları kişi ve kurumlara hizmet ettikleri bilinmektedir.

Çok geçmeden medyanın önemini fark eden batılı devletler, toplumda adalet ve özgürlüğü sağlamak adına kitle iletişim araçlarını geliştirmişlerdir. Böylelikle gelişmiş ülkelerde, sağlıklı bir toplum yapısı için kullanılan kitle iletişim araçları, daha az gelişmiş ülkelerde, gelişmiş devletlerin çıkarlarına hizmet eden ayrıştırıcı kuvvet olarak kullanılmıştır. Bu sayede, en az çabayla maksimum çıkar elde edilen coğrafyalardan birisi de Ortadoğu olmuştur. Araştırmamızın zeminini oluşturan Ortadoğu coğrafyasına bakıldığında, tarih boyunca büyük siyasi çalkantıların, dini-kültürel tartışmaların ve iktidar-halk iktidar-komşu devletlerarasında sürekli bir çatışmanın olduğu bölge olarak karşımıza çıkar. Ortadoğu, kendine özgü coğrafyasının sunmuş olduğu zengin yer altı ve yer üstü kaynakları, tarihi, dini ve kültürel çeşitliliği ile sürekli Avrupalı medeniyetlerin gözdesi haline gelmiş ve bu durum tarih boyunca birçok çıkar çatışmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti idaresi altında Ortadoğu'nun yapısı bütünleşmiş ve neredeyse merkezi hâkimiyet söz konusu olmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kaybetmesi ve coğrafyanın kontrolü idaresi dışına çıkmasıyla

birlikte Avrupalı sömürge devletler ve Arap yönetimlerinin menfaatleri doğrultusunda, bölgeler devletlere bölünmüş ve ayrışmaya uğramıştır. Bu ayrışma, 1916 yılında İngiltere ile Fransa arasında imzalanan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu ve Ortadoğu topraklarının paylaşımını içeren Sykes-Picot antlaşması çerçevesinde yapılmıştır. İki sömürge güç arasında cetvellerle belirlenen sınırlar sayesinde, bölgeyi küçük devletlere ayrıştırarak hâkimiyet alanları oluşturulmuştur. Daha sonrasında, bölge çatışmaların odağı olmuş ve bu çatışmaların bırakmış olduğu iz ve yol açtığı husumetler, günümüzde hâlen devam etmektedir.

II. Dünya Savaşından sonra 1948 yılında, Amerika Birleşik Devletlerinin ve İngiltere'nin desteğiyle Ortadoğu'da kurulan ve güçlenen İsrail Devleti, Filistin topraklarının büyük bir kısmını ele geçirerek bölgede söz sahibi olmayı başarmış ve bu güç ile Ortadoğu'da dengeler alt üst olmuştur. İsrail'in kurulması ile birlikte bazı Arap iktidarları ABD'nin yanında yer almış ve İsrail'e yönelik karşıt bir politika benimsememişlerdir. Karşıt iktidarlar ise, iç savaşın eşiğine gelmiş ve bölünmelerine yol açmıştır. Böylelikle, Ortadoğu iç savaşların ve dini-kültürel çatışmaların merkezi haline gelmiştir.

Ortadoğu'da demokrasi anlayışının olmaması, diktatör yönetimlerin baskısı altında ezilen halkın korku içerisinde yaşamaları ve sürekli çatışma içinde olmaları kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu durum da uluslararası medyada her zaman yankı bulmuş ve haberlere yansıtılmıştır. Asıl araştırmamız medya ile ilgili olduğundan, yukarıda kısaca sözünü ettiğimiz çatışmaların yaşandığı ilk ve sonraki dönemlerde, sömürge devletler tarafından kurulan ve sınırları çizilen yeni Arap ülkelerinin sınırları içerisinde bağımsız ve profesyonel bir medya kuruluşundan bahsetmek oldukça güçtür.

Arap medyasının şekillenmesinde devletçi toplum yapısının etkisi yadsınamaz bir gerçek olup 1950'li yılların sonu itibarıyla, ortaya çıkan görsel medya, iktidarlar tarafından propaganda maksadıyla kullanılmaya başlanmış, coğrafyada yaşayan insanların gerçek ve profesyonel bir haber yayıncılığı kavramıyla neredeyse 40 yıl sonra tanışabilmiştir. Ortadoğu coğrafyasında yaşanan karışıklık ve yıllardır devam eden çatışmalar nedeniyle, bölge her daim medyanın ilgi odağı olmuş ve özellikle Avrupa ve ABD medyasının en önemli malzemesi haline gelmiştir. Eğitim düzeyinin düşük seviyede olmasından dolayı, Ortadoğu coğrafyasında televizyonların ortaya çıkışı büyük merak uyandırmış ve medya büyük ilgi görmüştür. Arap iktidarları bu gücün farkına varmış ve medyayı, kitlelerin algısını değiştirmek ve şekillendirmek maksadıyla harekete geçmiş ve özellikle televizyonların denetimini bizzat sağlamışlardır. Sonuç olarak, medyayı bir propaganda aracı olarak kullanan Arap iktidarlar, halkın algısını medya kanalıyla kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeye çalışmışlardır.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte iki kutuplu dünyanın yerini, ABD merkezli tek kutuplu dünyaya dönüşmüştür. Bu doğrultuda, ABD iletişim ağı teknolojilerinin, ekonomi tarzının ve kültürünün dünyaya hızla yayıldığı yeni bir dünya düzeni şekillenmiştir. Ekonomik yapının değişmesiyle birlikte "küreselleşme" kavramı da ortaya atılmıştır. Bu durum, tüm dünyayı etkilemiş ve dolayısıyla Ortadoğu coğrafyasında yansımaları olmuştur. ABD etkisinin giderek artması, enformasyon ve iletişim teknolojilerinin hızla geliştiği yıllarda, Ortadoğu insanı, kendi coğrafyasında olup biteni, ABD süzgecinden izlemiş ve yayınları her daim ABD medyasından takip etmek zorunda kalmıştır. Bunun en belirli örneği 1990 yılında başlayan Körfez Savaşının 24 saat yayın yapan Amerikan haber kanalı CNN gözünden izlemiş olmalarıdır. Bu sayede, tek kutuplu güç olarak kabul edilen ABD, sadece iletişim konusunda değil aynı zamanda savaş teknolojisindeki üstünlüğünü de Ortadoğu

insanına tanıtma fırsatı bulmuştur. ABD'nin üstün savaş teknolojisinin yanı sıra iletişim gücünden etkilenen coğrafya insanı, propaganda amaçlı kullanılan ve devlet tekelinde bulunan yayın kuruluşlara alternatif bir medya yayıncılığının gerekli olduğu fikrini benimsemişlerdir. İzleyicilerin bu yöndeki beklentilerini fark eden ve Arap yönetimlerin çizgisine yakın politika izleyen girişimciler, Ortadoğu'da alternatif bir ses olarak uydu yayıncılık dönemini başlatmışlardır. Ticari ve özel kanallar olarak lanse edilen bu girişimler, tamamen bağımsız olmamış ve iktidarlarla bağlantılı olmalarına rağmen farklı seçenekler sunmalarından dolayı, izleyicilere, ilk kez başka bir kanal tercih etmelerine fırsat tanımışlardır. Uydu kanallarının Arap iş adamları tarafından kurulması ve iş adamlarının da iktidar ile bağlantılı olduğu gerçeğinin yanında, uydu kanallarının, hâkim olan medya anlayışına rağmen, izleyicilere daha fazla imkânlar sunmaları bakımından, coğrafya insanı için önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Ortadoğu'da gün yüzüne çıkan uydu yayıncılığının ilk ayağı, kendini Arap dünyasının patronu olarak gördüğü Suudi Arabistan'dır. Bağımsız olmamalarına rağmen, uydu kanalların sayısı her geçen gün artış göstermiş ve seyirciye farklı seçenekler sunarak geniş izler kitlelere sahip olmayı başarmışlardır. Bunun yanında, eğlence temalı olan uydu kanalları, yüksek eğitim düzeyine sahip Arap kesimlerini tatmin etmemiş ve Suudi Medya İmparatorluğunun başlattığı bu süreç, El Cezire'nin ortaya çıkmasıyla son bulmuş ve bununla kalmayarak, El Cezire'nin doğuşuna sebep olmuştur. 1994 yılında Suudi Medya İmparatorluğu'nun öncülerinden Suudi yatırım şirketi El Mavarid'in sahibi olduğu Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Avrupa'nın en ünlü dijital medya platformlarının ortaklarından olan ORBIT grubu, İngiliz Yayın Kuruluşu BBC ile anlaşma imzalayarak BBC Arapça servisini başlatmıştır. BBC Arapça'nın yayınladığı "Panora" programı yüzünden, Suudi Kraliyet Ailesi köşeye sıkıştırmış ve bunun sonucu olarak, iktidar sözleşmeyi feshederek, BBC Arapça Servisinin 2 yıllık

yayın hayatına 21 Nisan 1996 tarihinde son vermiştir. Sonrasında ise, BBC Arapça çatısı altında çalışan ve iş sözleşmelerinin feshedilmesiyle birlikte boşta kalan deneyimli kadronun El Cezire'yi gün yüzüne çıkarmakta ve çekirdek kadroyu oluşturmakta önemli rol üstlenmiştir.

1990 yılında dünyaya "Yumuşak Güç" kavramını kazandıran Joseph Nye, Askeri gücü zayıf ve 2 milyon gibi son derece mütevazı bir nüfusa sahip fakat yeraltı kaynaklarıyla son derece zengin ve eğitim düzeyinin ilk sıralarda yer aldığı Katar Devletinin kurduğu El Cezire, Ortadoğu'da "Yumuşak Güç" örneklerinin öncüsüdür. Katar Emiri Şeyh Hamad bin Tamer el-Sani, Katar'ı uluslararası arenada tanıtmak, Suudi Arabistan'ın hegemonyasından kurtulmak ve kendi çıkarları doğrultusunda bir medya kanalının olması fikrini benimsemiştir. Bu doğrultuda 1996 yılında 137 milyon dolarlık mali bir destekle, El Cezire kanalını kurmuş ve kanalın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

El Cezire, ortaya çıkmasıyla birlikte, Ortadoğu televizyon dünyasına ifade özgürlüğü açısından yenilikler gelmiştir. Türünün ilk örneği olan kanal, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Lübnan, Suriye ve diğer bölge ülkeleriyle olan ilişkilerin ve çıkar çatışmalarına ilişkin tartışmalı görüşleri ekrana taşımıştır. Arap Dünyasında sıra dışı bir kanal olan El Cezire, kısa sürede popülerliğini artırarak dünya çapında izlenen bir kanal haline gelmiştir. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'in ABD'ye seslendiği videokaset görüntülerini yayınlayarak, El Cezire uluslararası arenada bir üne kavuşmuş ve diğer medya kuruluşlarının ilgi odağı olmuştur.

Araştımanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada, Ortadoğu coğrafyasında yaşayan insanların haber alma alışkanlıklarını değiştiren ve başta olmak üzere, bölge iletişimini etkileyen Katar merkezli El Cezire Medya Ağı ele alınacaktır. Bu çerçevede küresel ve tek yönlü haber akış hükümranlığına dur diyebilecek ve Ortadoğu'nun alternatif medya ağlarının öncüsü sayılan El Cezire'nin, Mavi Marmara Olayı ile ilgili kamuoyuna servisi ettiği haberler analiz edilmeye çalışılacaktır.

Medya ve haber endüstrisini kontrolünde tutan Batı Dünyası, enformasyon akışını yönlendirmektedir. Ortadoğu coğrafyasında süre gelen siyasi, dini ve kültürel çatışmalar neticesinde, özellikle savaşta yaşanan ve haberleşme alışkanlığını etkileyen birçok gelişme, Batı hâkimiyetindeki tek yönlü haber akışının Ortadoğu'daki haksız egemenliğine başkaldıran El Cezire, alternatif bir medya ağı olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, bu denli dikkat toplayan ve kendinden sıkça söz ettiren El Cezire, üzerinde durulması gereken bir medya organı olduğu düşünülmektedir. Bu sayede, El Cezire Medya Ağı ile ilgili araştırmalarının potansiyel önemini gündeme getirerek, literatüre katkı sağlayacak benzer araştırmaların önünü açacaktır.

El Cezire Televizyonu, El Cezire Medya Ağını kavramamız açısından büyük öneme sahiptir. Bu çalışmada sınırlılık teşkil eden temel unsur, El Cezire ile ilgili Türkçe kaynakların kısıtlı olduğu ve bu konuda az sayıda çalışma yapıldığından, El Cezire Ankara temsilcisi ve muhabiri olan, Omar Khashram ile iletişime geçilmiş ve çalışmayla ilgili az da olsa bilgi ve kaynakça konusunda yardım alınmıştır. Araştırma ile ilgili verilerin toplanması, çoğunluklu olarak yabancı dilde yazılan ve elektronik kaynakların taranması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, Mavi Marmara

Olayının nasıl bir yayın anlayışı ile aktarıldığı sorusuyla yola çıkarak, El Cezire'nin 2011-2016 yılları arasında Mavi Marmara Olayı ile ilgili yayımlamış olduğu haberlere ulaşılmış ve "içerik analizi" yöntemi ile çözümlenmiştir.

Araştırmada kullanılmış olan "içerik analizi" yöntemi, kayıtlı metinlerin çözümlenmesine yönelik bir yöntem olup, mesajın kapsadığı, taşıdığı ve ilettiği enformasyona odaklanır. Daha geniş anlatımla, içerik analizi, insan etkileşimlerinin, gazete içeriklerinin, televizyon programlarının, roman ve filmdeki karakterlerin betimlenmesine, politik konuşmalarda ve haberlerde kullanılan kelimelerin incelenmesine ve daha birçok konuda kayıtlı metinlerin araştırılmasına yarayan, uygulama alanı oldukça geniş ve iletişim araştırmalarında çok sık kullanılan bir yöntem olduğu bilinmektedir (Neuendorf, 2002: 1).

Araştırmanın 1. Bölümünde, El Cezire öncesi Ortadoğu'da var olan Arap medyasının oluşum süreci, yayıncılık anlayışı, küresel ve Arap uydu yayıncılığının doğuşu, ABD yayıncılığının Ortadoğu üzerindeki etkisi ve ticari kanalların yükselmesi gibi konulara değinilmiştir. 2. Bölüm'de, El Cezire'nin tarihçesi, kuruluşu, Arap medyasındaki yeri, El Cezire medya anlayışı ve stratejisi, El Cezire'nin gelişmekte olan yayın ağı ve Ortadoğu medyasına etkisi gibi konulara değinilmiştir. 3. Bölüm'de ise, Mavi Marmara Olayının tarihsel süreç içerisinde ele alınarak Arap-Yahudi çatışmasının günümüze kadar olan gelişiminden söz edilmiş ve son olarak, El Cezire'nin 2011-2016 yılları arasında Mavi Marmara Olayına ilişkin yayımladığı haberlerin içerik analizine yer verilmiş ve sonucuna değinilmiştir.

Analizi yapılan Mavi Marmara Olayına ilişkin 33 haberin gözden geçirilmesi sonucunda, bahse konu haber içeriklerinin 3 ana başlık altında kategorize etmemize

olanak sağlamıştır. 1. Kategori; Haberlerde Diplomatik Kriz Çerçevesi. 2. Kategori; Haberlerde Filistin Yanlılığı-İsrail Karşıtlığı. 3. Kategori ise; Haberlerde Türkiye-İsrail Arasındaki Krizin Çözüm Şartları, olarak belirlenmiştir. Kategori başlıklarını açıklamamıza yardımcı olacak ifadelerin, kodlama yöntemiyle belirlenerek, haber metnindeki tekrarlanma sıklıkları hesaplanmıştır. Bu sayede, kodlama ile belirlenen ve tekrarlanma sayıları hesaplanan ifadelerin, kategori başlıklarını açıklamakla kalmayıp, El Cezire'nin Mavi Marmara Olayı ile ilgili yayımlamış olduğu haber metinlerinde, nelere dikkat çekmek istediğini anlamamıza yardımcı olmuş ve araştırmamıza önemli ölçüde ışık tutmuştur.

Birinci kategori çerçevesinde "Haberlerde Diplomatik Kriz Çerçevesi" başlığını açıklayan ve kodlama yöntemiyle belirlen ifadeler sırasıyla; İsrail'in diplomatik normları aşması, Uluslararası hukukun ihlal edilmesi, İsrail'in terörist yaklaşımı, İsrail askerlerinin aşırı ve mantıksız güç kullanımı, İsrail'in Gazze'yi ablukasında tutması,

İkinci kategori çerçevesinde "Haberlerde Filistin Yanlılığı-İsrail Karşıtlığı" başlığını açıklayan ve kodlama yöntemiyle belirlen ifadeler sırasıyla; İsrail'e yönelik eylem ve protestoların düzenlenmesi, Türk Hükümeti ve halkının cesur tavrı, Filistin halkına insani yardımın sağlanması, Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişkilerini 2. Kâtip düzeyine düşürülmesi,

Üçüncü kategori çerçevesinde "Haberlerde Türkiye-İsrail Arasındaki Krizin Çözüm Şartları" başlığını açıklayan ve kodlama yöntemiyle belirlen ifadeler sırasıyla; Mavi Marmara Olayının barışçıl biçimde çözülmesinin amaçlanması, Olayda hayatını kaybedenlerin ailelerine tazminat ödenmesi, İsrail'in resmi kanallar aracılığıyla

Türkiye'den özür dilemesi, Gazze'ye uygulanan ablukanın kaldırılması ve İsrail'in Gazze'ye yapılacak alt yapı, malzeme vb. yardımlara müdahale etmemesi.

Kısaca, çalışmada kullandığımız "İçerik Analizi" yöntemiyle El Cezire'nin, Mavi Marmara Olayı ile ilgili servis ettiği haberlerde, bariz bir şekilde Filistin Yanlısı-İsrail karşıtı bir tutum sergilediği tespit edilmiştir. Bahsetmekte fayda var, araştırmamızın başlangıcında "Söylem Analizi" yöntemi kullanılmış fakat El Cezire'nin servis ettiği haber dilinin yapısı nedeniyle, tatmin edici bir sonuca ulaşılamamıştır. Daha sonra tez danışmanının önerdiği "İçerik Analizi" yöntemi kullanılmış, uygulanan yöntem ve oluşturulan kodların yardımıyla, uygun sonuçlar elde edilmiştir.

1. BÖLÜM: ORTADOĞU'DA MEDYA

1.1. Ortadoğu Medya Tarihi

Bilgi teknolojilerinde yaşanan değişiklik ve yenilikler neticesinde enformasyon, dünyada silahlar ve ordular kadar önemli bir malzeme haline gelmiş ve artık savaşlar yalnızca silahlarla gerçekleşmemeye başlamıştır. Bu sayede, ilgiye sahip devletler, güçlerine güç katmışlardır. Endüstriyel anlamda bilgi, az gelişmiş ülkelerden alınıp, tekrar bahse konu ülkelere satılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, küreselleşmenin kültürel ayağı da kitle iletişim araçları ile sağlanır hale gelmiştir. Kitle iletişim araçlarının, insanları yönlendirmede oldukça başarılı olduğunu bilen Batı ve özellikle de Soğuk Savaş sonrası hegemon güç olarak ABD, kendi ideolojilerine paralel olarak tek kutuplu dünyayı şekillendirmeye çalışırken medya gücünden çokça yararlanmıştır. Globalleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, bilgi teknolojilerinde ortaya çıkan gelişmeler sayesinde, medyanın toplum üzerindeki etkisinin artmasını sağlamıştır (Marwa, 1961: 117).

Ortadoğu'da yaşanan siyasi gelişmeler, bölgedeki kitle iletişim araçlarının ortaya çıkmasında oldukça etkili olmuştur. Bu gelişmeler; Osmanlı Devletinin yıkılması, ardından sömürgeciliğin doğuşu, sonrasında sömürgeciliğin yıkılarak Arap ulus devletlerinin ortaya çıkışı ve en önemlisi, Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte iki kutuplu dünya düzenin yıkılmasına müteakip ABD'nin tek kutuplu güç olarak ortaya çıkmasıdır (Al-Jamal, 2004: 245).

Ortadoğu'da, kitle iletişim araçlarının ortaya çıkması, 19. yüzyıla tekabül etmektedir. Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü yıllarda yazılı basın, Osmanlı hegemonyasında olup, bağımsız ilk Arap gazetesi olan "Vakayi-i Mısrıyye" 19. yüzyılın

ikinci çeyreğinde Mısır'da ortaya çıkmıştır (Demir, 2014). 19. yüzyılın, Arap gazeteciliği için önemli bir yüzyıl olduğu söylemek mümkündür. Zira 19. yüzyılın başlarında gazetecilik alanında Batı ve özellikle de İngiliz etkisi bariz bir şekilde hissedilirken, ilerleyen yıllarda Arap gazetecilik geleneğinin temelleri atılmaya başlanmıştır (Kenan, 2016: 158).

20. yüzyılın ilk çeyreğinde, Osmanlı'nın bölgedeki etkinliğinin azalmasına paralel olarak Lübnan'ın Başkenti Beyrut, siyasi ve kültürel bir merkez haline gelmiştir. Osmanlı'nın egemenliğine karşı geliştirilmiş olan Pan-Arap ideolojisi, dönemin Beyrut gazeteleri tarafından da destek görmüştür. Yine bu dönemde Siyonizm üzerine büyük tartışmalar yapılmaya başlanmıştır (Demir, 2014). 1930'lu yıllarda ise medya ve kültür merkezi olarak ortaya çıkan Mısır'ın Başkenti Kahire'de ağırlıklı olarak İngiliz esintileri hâkim olmuştur. O dönem Mısır'da ortaya çıkan başlıca gazeteler; Ruz al Yusuf, Al-Wafd ve Al-Aharam'dır. İngiliz esintilerinin etkisinin azaldığı dönem ise 1940'lara tekabül etmektedir. Ortadoğu'da sömürgecilik yapan devletlerin 1950'li yıllarda, bölgeden çekilmeleri ve ulus devletlerin ortaya çıkması, devletlerin kendi iç meseleleri ile ilgilendikleri bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bu dönemde ilk radyolar da kullanılmaya başlanmıştır (Doğan, 2010: 13).

1952'de "Free Officers" yani "Hür Subaylar" darbesi ile yönetimi ele geçiren Cemal Abdünnasır, Mısır'ın jeopolitik konumundan yararlanarak medyayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. Nasır, bölgede sınıra dayalı olarak benimsenen toprak milliyetçiliğine karşılık, Pan-Arap ideolojisinin savunuculuğunu yapmıştır. Transistör Radyo devrimi de söz konusu dönemde ortaya çıkmıştır. Nasır, radyoyu "ABD Yandaşı" olarak gördüğü Suudi rejimine karşı bir araç olarak kullanmıştır (Erdem, 2011).

Nasır, halkın yazılı basından ziyade radyo yayınlarını tercih ettiğini düşünerek, radyo yoluyla kitleleri harekete geçirmeyi hedeflemiştir (Koren, 2007). Bunun en güzel örneği ise Nasır'ın kurduğu "Sawt El Arap" yani "Arap Sesi" radyosudur. Radyo spikerlerinden Ahmet Said, 1967 yılındaki İsrail-Arap savaşı sırasında yaptığı yayında, Arap ordularının İsrail ordularını püskürttüğünü, İsrail uçaklarını kuş gibi düşürdüğünü belirtmiş ve diğer Arap medyaları da tam bir hafta bu haberi yayınlamışlardır. Ancak sonrasında dünyanın çeşitli tarafsız medya organlarından öğrenildiği üzere, böyle bir olayın gerçekleşmediği ortaya çıkmıştır. Aksine Arap ordularının yenildiği öğrenilmiştir. Bu olayın ortaya çıkmasına müteakiben Arap izleyicisinin medyaya olan güveni feci şekilde sarsılmıştır (Koren, 2007).

Ortadoğu'da, devlet Başkanlarının kitle iletişim araçlarını kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaları, televizyon yayınlarında da kendini göstermiştir. Eksik ve yanlış bilgilendirme, basının bir propaganda aracı olarak kullanılması, söz konusu gelenek ile yerleşerek Arap medyasının günümüze kadar ulaşan probleminin temelini oluşturmuştur. Bölgede sömürgeciliğin sona ermesi ve ulus devletlerin ortaya çıkması ile milletlerin ve özellikle de devlet Başkanlarının kitle iletişim araçlarına olan talepleri artmıştır. Böylece Pan-Arap ideoloji temelli basın gelişmesinin de önü açılmıştır. 1950'lere kadar Ortadoğu televizyonlarının mevcudiyetinden bahsetmek imkânsızdır. Arap yazılı basınının gelişimi, Arap düşünürler, yazarlar ve entelektüellerin etkisiyle sağlanmıştır. Bu sayede, gazeteler yalnızca haberlerin değil, toplumsal, dini, kültürel, bölgesel ve entelektüel konular üzerine pek çok makalenin yayımlandığı bir platform haline gelmiştir (Tokgöz, 1972)

19. yüzyılda, etkisi hissedilen yazılı basın, okur-yazar oranının sınırlı olmasından dolayı, az sayıda kitleye hitap edebilmiştir. Bu sebeple, yazılı basının etki

alanı oldukça kısıtlı kalmıştır. Nasır'ın şahsi politikalarını, Mısır halkına ve Arap Dünyası'na kabul ettirmek için "Arap Sesi" radyosunu kullanması, transistör radyoların propaganda aygıtı olarak kullanılmasına ortam hazırlamıştır. Dolayısıyla, otoriter Mısır iktidarının söylemlerinin yeniden üretilmesi hususunda, medya çok büyük bir araç olarak kullanılmıştır (Koren, 2007).

1950'lerin sonlarında televizyonlar ortaya çıkmaya başlamıştır. 1950-1960 yılları arasında radyonun yoğun bir şekilde kullanıldığını ele alırsak, 1970'li yıllarında ise, audio kasetlerin yoğun olarak kullanıldığı bariz bir şekilde popüler hale gelmiştir. İran devrimcileri, 1970'lerde mesajlarını kitlelere ulaştırmak için audio kasetleri kullanmışlardır. 1980'lerde ise faks makinesi icat edilmiş, bu yıllarda yerel gazetelerin sayısı artmıştır. Lübnan'daki sivil savaşa müteakiben gazete merkezleri Avrupa'ya taşınmaya başlanmıştır. Bu gelişmelerden ötürü faks makinelerine olan ihtiyaç da artmıştır (Koren, 2007).

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu üzerindeki etkisi görece artmıştır. Ekonomi ile kendini hissettirmeye başlayan küreselleşme, iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin etkisiyle tek tip medya anlayışının yerini alternatif medya anlayışı almıştır. Bu gelişmenin ardından ilk Arap uydu operatörleri, büyük medya holdingleri ve ABD tarzındaki yayın etkisinin yoğun olduğu uydu kanalları ortaya çıkmıştır. Suudi Medya İmparatorluğu da söz konusu dönemde yükselişe geçmiştir. Suudi Arabistan, medyayı uzunca bir dönem tekelinde tutmuş ve yalnızca devlet televizyonlarını değil aynı zamanda diğer uydu kanallarını da kontrol altında tutmayı başarmıştır (Kraidy, 2002). Dolayısıyla, Suudi Kraliyet Ailesi, hem kendi ülkelerindeki medya kuruluşları üzerinde bir tekele sahip olmuş, hem de tüm Arap medyası üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak baskı

kurmuştur. Bu hâkimiyet, Arap medya geleneğinin temellerini oluşturmuştur. Arap Hükümetleriyle imzalanan medya protokolleri ile Suudi Kraliyet ailesi hakkında olumsuz ya da eleştirel haberlerin yapılması engellenmiştir (Erdem, 2011). Bu yöntemle medyayı kendi kontrolünde tutan Suudi Arabistan, kendisini bölge Amiri olarak tanımlamış, kendine addettiği bu üstünlüğü, manipülatör basın anlayışı ile devam ettirmiştir (Miladi, 2018).

Medyanın gücünün farkına varan Suudi Arabistan, bu konuda büyük çaplı yatırımlar yapmaya başlamış fakat bu yatırımlar Ortadoğu medyasının durumunu değiştirememiştir. Bölgede devlet tekelinde bulunan televizyonların ve yönetim tarafından propaganda amaçlı kullanıldıkları gerçeği, 1990'lardan itibaren kurulan pek çok uydu kanalı ve alternatif platforma rağmen gerçek anlamda değişmemiştir. Devlet televizyonlarının yıllar boyunca izlediği politikalar, seyircilerin tepkisine yol açmış ve yeni açılımların önünü açmıştır. Söz konusu açılımlar, Arap medyasında alternatif girişimlerin doğmasına imkân sağlamıştır. Günümüzde de Arap medyasının baskıcı devlet yapısı devam etmekle birlikte, 1990'lardan itibaren Ortadoğu'da medyada yaşanan gelişmeler yazılı ve görsel basında geçmişe kıyasla farklı alternatiflerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu sayede, izleyicilere kanallar arasında tercih yapmalarına olanak sağlamıştır (Doğan, 2010: 16).

Körfez Savaşı sırasında CNN'nin yaptığı yayınlar, Ortadoğu basınının değişiminde büyük katkı sağlamıştır. Söz konusu yayınlar hem dünyanın pek çok yerinde hem de Ortadoğu'da izlenmiştir. Bu görüntülerin içeriği Arap izleyicileri düşünmeye sevk etmiş ve bazen de rahatsız etmiştir. Toplumu ilgilendiren siyasi ve ekonomik gelişmelerin baş aktörü konumunda olan Ortadoğu halkı, kendilerini her daim bir Ortadoğulu gözünden ele alma cesareti gösterebilecek basın kuruluşlarına ihtiyaç

duymuşlardır. Söz konusu ihtiyacın giderilmesini engelleyen en büyük neden küresel güçler olmayıp, baskın Arap yönetimler olmuştur. Bu süreç, uydu televizyonculuğunun ortaya çıkma hikâyesinin ayrıntılı olarak ele alınacağı bölümde detaylı bir şekilde anlatılacak, Ortadoğu basınında bir marka haline gelen El Cezire'nin ortaya çıkmasını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır (Doğan, 2010: 17).

1.2. Ortadoğu Televizyon Yayıncılığı

Bu bölümde, Ortadoğu televizyon yayıncılığının tarihsel gelişimi, Ortadoğu'daki ekonomik gelişmeler çerçevesinde ele alınacaktır. Devlet kontrolünde ve baskı altında tutulan televizyonlardan, özel sermaye ile kurulmuş kanallara kadar uzanan süreç ayrıntılı şekilde incelenecektir. Söz konusu süreçte etkin rol oynayan küresel ve yerel unsurlar ve El Cezire'nin doğuşuna zemin hazırlayan şartlar ele alınacaktır. El Cezire'nin ortaya çıktığı coğrafyadan bağımsız düşünülmesi imkânsız olduğundan, söz konusu yapının, Arap dünyasındaki bağlarıyla birlikte ele almamız daha sağlıklı bir inceleme yapmamızı sağlayacaktır (Kenan, 2016: 298).

1.2.1. Ortadoğu Televizyonlarında Devlet Tekelciliğinim Etkisi

1950'li yılların ikinci yarısından itibaren Kuveyt, Fas ve Suudi Arabistan'da ortaya çıkan televizyonlar, devlet kontrolündeki yayıncılık anlayışları ile Ortadoğu'da, günümüze kadar ulaşan bir geleneğin örneğini teşkil etmiştir. Hugh Miles'e göre Arap basınının bu yayın anlayışı 1867'te Osmanlı Devleti tarafından ilan edilen bir "Âli Kararname" ile ortaya çıkan geleneğin bir ürünüdür. Söz konusu kararnameye göre "Gazeteciler kıymetli sultanın sağlığı, sıhhati üzerine yayınlar yapmakla yükümlüdür" (Miles, 2010: 25). Bu gelenek 1990'lı yıllara kadar Ortadoğu'da devam etmiştir.

Uydu yayıncılığının yaygınlaşmasından önce, Arap izleyicileri kendi coğrafyasında ve dünyada olup biten gelişmelerden, ABD ve Avrupa'ya kıyasla daha geç haberdar olmuştur. Basının dünyadaki gelişim ve politik seferberliğin sağlanmasındaki rolünü fark eden devlet başkanları, 1960'lı yıllardan itibaren, basında üzerinde devlet tekeli kurmaya başlamışlardır. Devlet başkanlarının düşüncesi, toplumun gelişmesi ve şekillenmesi için basının kontrol edilmesinin zorunlu olduğu yönde olmuştur. Ortadoğu'daki salt rejimlerde devlet başkanlarının pek çoğu diktatörlüğü andıran yönetimlerinin meşrutiyetini sağlamak adına basının gücünden yararlanmıştır. Ortadoğu'da devlet başkanlarının basının itici gücünü fark etmelerinin ardından tek bir medya sistemini korumuşlardır. Böylelikle Arap ülkesindeki hemen hemen her devlet televizyonunun bir devlet organına ya da Bakanlığa bağlanmıştır (Ayish, 2001).

1950'li yıllarda ortaya çıkan televizyonun, 1990 uydu yayıncılığının gelişmesine kadar, uzanan süreçte, Arap izleyicilerinin gerçek ve objektif haber alacağı bir kanal bulmaları mümkün olmamıştır. Arap Rejimlerin, Medyayı bir manipülasyon aracı olarak kullanmaları neticesinde, televizyonlar, devlet emrinde birer kurum haline gelmiş, televizyon çalışanları ise adeta birer devlet memuru görevini üstlenmişlerdir. 1950'li yıllarda ortaya çıkan Arap televizyonlarında, yayınlanan haberlerin tarafsız ve objektif bir şekilde izleyicilere sunulduğunu söylemek mümkün değildir. Yayınların büyük bir kısmı, Arap liderlerinin protokol haberlerinden oluşan, sıkıcı ve monolitik tarzda yapılmıştır. Haber seçimleri konusunda sosyal, siyasi ve kültürel düzene riayet edilmesi ve herhangi bir Arap ülkesi ile ilişkileri zedeleyici haberler yapılmaması, dikkat edilmesi gereken en önemli husus olmuştur. Ayish'e göre 1970'lerde Ortadoğu televizyon yayıncılığının üç büyük sorunu olmuştur; Birinci sorun, bölgesel programların yetersiz kalması sebebiyle Batı Avrupa ve Amerika'dan programlar ithal

edilip kopyalanmıştır. İkinci sorun, Hükümetin baskın politikalar gütmesi ve kontrollerinin sıkı olması nedeniyle, çalışma ortamının kısıtlı hale gelmesine yol açmıştır. Üçüncü sorun ise, insan kaynakları ve finansal desteğinin eksikliğinden dolayı, programlar hem düşük kaliteli hem de sıkıcı olmuştur (Ayish, 2001).

Sorunların en başında, haber niteliği taşımayan ve kalitesi düşük olan programların, Arap televizyonlarında oldukça büyük bir yer kaplaması, Arap izleyici için büyük sıkıntılara neden olmuştur. Televizyonlar, protokol haberleri, Avrupa ya da Amerikayı taklit eden eğlence programları veya tüm gün dini yayınlarla doldurulmuştur. Arap izleyicilerini toplumsal ve siyasi olayları eleştirmeye sevk edecek yayınlara izin verilmemiş ve yasaklanmıştır. Ayrıca, bu tür yayınları yapmaya kalkışan medya kuruluşunun sistemde tutunmasının imkânı olmamıştır. Dini içerikli yayınların haricinde genelde, Arap liderlerin diğer ülke diplomatlarını kabulü, meclis konuşmaları, baraj açma törenleri ya da küçük çocukları öperken sergiledikleri samimi davranışlara yer verilmiştir. Bu yayınların haber niteliği taşıyıp taşımadığı da tartışma konusu olmuştur. Haber sunumu yapan bir muhabir bulunmamakla birlikte, devlet başkanına refakat eden bir kameraman, her şeyi görüntülemekte olup, çekilen bu görüntülerin yanında önceden hazırlanan metinlerin okunması suretiyle izleyicilere sunulmuştur. Böyle bir sistemin hüküm sürdüğü bölgede, Arap izleyicilerinin gelişmelerden sağlıklı şekilde haberdar olmaları imkânsız hale gelmiştir (Schleifer, 2005).

Ortadoğu uzmanı olan Abdallah Schleifer, devlet televizyonlarının içinde bulunduğu durumu özetleyen ilginç bir hikâyesinde; Amerikan merkezli National Broadcasting Company NBC kanalının uluslararası bir telefon hattına ihtiyaç duymuş fakat 70'lerin ortasında Kahire'de nadiren bulunan telefon hatları bunu imkânsız kılmıştır. Başkan Sedat bir kültür merkezi açılış törenine katılacağını duyan NBC

kanalı, böylesine bir açılışın haber değeri olduğunu düşünmemesine rağmen, Kahire'de dönemin NBC muhabirliğini ve temsilciliğini yapan Abdallah Schleifer, kameramanıyla birlikte açılışına gitmiştir. Fakat çektiği görüntüleri haber merkezine göndermeye niyeti olmamıştır. Açılışta sadece Mısır Devlet Kanalının bir kameramanı başkana eşlik etmiştir. Başka bir kanalın olmamasını fırsat bilen Abdallah Schleifer, İsrail ile alakalı olarak Washington kulislerinde dolaşan bir haberi sorma fırsatı bulmuş ve başkana Sedat ile ayaküstü bir röportaj yapmıştır. Başkanla birlikte Mısır devlet kameramanıyla açılış boyunca yan yana olduklarından röportajın tamamını kayda alınmıştır. O günlerde Mısır'da Mısır devlet kanalı dışında bir kanal seyredilmezken, açılış gecesinde 50 milyon Mısırlı, Başkanın ve NBC muhabirinin, eski dostlar gibi olan samimi röportajı izlemişlerdir. Ertesi gün sıradan bir muhabir olan Abdallah Schleifer, herkes tarafından tanınmış ve Mısır İletişim Bakanlığı'na çağrılarak NBC kanalı için Kahire'de ender bulunan telefon hattı tahsis edilmiştir. Söz konusu görüntüler, Mısır'da alışılagelmişin dışında olduğundan büyük yankı uyandırmış ve Mısır halkı tarafından merakla izlenmiştir (Schleifer, 2005).

Arap televizyonlarında, idarecilerin yönlendirmesi ile geçekleştirilen yayınlar, teknolojiden uzak, amatör tekniklerle çekilmiş ve medyanın siyasi dengenin itici gücü ve pekiştiricisi olmanın dışında bir rolü bulunmamıştır. Medya dışında Arap yönetimlerinin icraatlarını sorgulayacak, bilgi verip uyarıda bulunacak herhangi caydırıcı bir kurum olmamıştır. Günboyu yayın akışında nelerin yer alacağına devlet karar veriyor ve uygun bulmadıkları haberler kesinlikle yayına konulmamıştır. Bunun yanı sıra, siyasi bakımdan komşu Arap ülkelerini ilgilendiren konularda da haber niteliği taşımayan yayınlar yapılmıştır. Tüm bölgeyi ilgilendiren sorunlar ise Arap liderlerinin endişelerinin geçmesi beklendikten bir süre sonra yayına konulmuştur. Bunun en bariz örneği, Suudi Arabistan Devlet Televizyonu, Irak'ın Kuveyt işgali

haberini tam 2 gün sonra yayınlamıştır. Suriye basınının da devlet tekelciliğinin en büyük örneği olarak vermek yanlış olmayacaktır. Zira Suriye Basını, yönetimin meşruiyetini sağlamak adına içre etmesi ve üst düzey yöneticilerinin her daim parti üyesi olma şartı koşulmuştur (Doğan, 2010: 22).

1950-1960'lı yıllarda televizyonun ortaya çıkmasının ardından Arap halkının televizyona olan ilgisi oldukça büyük olmuştur. Bundan dolayı toplumu değiştirmenin en iyi yolu Arap halkın evlerine ulaşmak olacağından, devlet televizyonları hâkimiyet kuracakları yegâne alanlardan olan görsel medyayı seçmişlerdir (Kenan, 2016).

William H. Rugh, Suriye Basınını "lokomotif basın" şeklinde tasvir etmektedir. Ayrıca Rugh, medyanın bu itici güç olma rolünün endüstrileşme, kalkınma ve meşruiyetin artırılması gibi amaçların sağlanması, liderlerin arzusu ve yönlendirmesi doğrultusunda kullanıldığını belirtmiştir. Bölge basınının görevi, devleti ve yöneticileri yüceltmek, statükonun devamlılığına hizmet etmek, eleştiri yapmaktan kaçınmak olduğunu da sözlerine eklemektedir (Doğan, 2010: 23).

Otoriter yönetimlerin basın konusundaki baskıcı tutumu bağımsız haber kaynakları için de geçerli olmuş ve sansürün de önüne geçerek şiddet boyutlarına ulaşmıştır. Bu doğrultuda Ortadoğu'da pek çok ülkede gazeteciler suikasta kurban gitmiştir. Rejimin sorgulanmasını başka şekilde engelleyemeyeceklerini düşünen Suriyeli yöneticiler, televizyon yayınları hususunda sıkı tedbirler almıştır. 1976-1977 yılları arasında Suriye'nin Lübnan'a askeri müdahalede bulunmasının hemen ardından, Lübnan'daki bağımsız gazetelerin tümü yasaklanmış ayrıca Beyrut'ta 1 dergi ve 7 gazete kapatılmıştır. Dahası, insan hakları organizasyonları Suriye'de sürülen, katledilen ve tutuklanan pek çok gazetecinin bulunduğunu belgelendirmiştir. Havadis

gazetesinin editörü olan Lübnan uyruklu gazeteci Salim Lawzi, kaçırılarak işkence edilmiş ve vahşice öldürülmüştür. Suriye'deki bu durum birçok Ortadoğu ülkesinde de geçerli olup, basın üzerindeki baskılar yüzünden uygulanan şiddet günümüze kadar devam etmiştir. Yönetimlerin yaptıkları işlere dair eleştirilere kesinlikle yer verilmeyerek ve yanlış giden durumların da üzeri örtbas edilmiştir. Global sistemde, dördüncü kuvvet olarak görülen medyanın bu şekilde ilerlemiştir. Günümüzde de Arap medyasındaki devlet televizyonlarında söz konusu durumun devam ettiğini ve bu durum devlet televizyonları ile sınırlı kalmayıp bağımsız uydu televizyonlarında da etkisi görülmüştür (Koren, 2007).

Tüm bu gelişmelere karşın 1980'li yıllardan itibaren ABD, hegemonyasını tüm dünyaya kabul ettirme ve kendi sistemini tüm dünyaya dayatması sonucunda Ortadoğu coğrafyası da bu durumu kabul etmek durumunda kalmıştır. Büyük devletlerin çıkarlarının ortak noktasını teşkil eden Ortadoğu'da tek bir medya sisteminin egemen olması üzücü bir hal almıştır. Fakat iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler geç de olsa Ortadoğu'ya sirayet etmiştir. Kapitalizmin yükselişe geçtiği 1980'li yıllardan itibaren bölgede, özerk kanallar devlet kanallarının bir ikamesi haline gelmiş ve bölgede yasak olmasına karşın evlerdeki kaçak çanak anten kullanma sayısı da artmıştır (Kenan, 2016: 223).

Uydu televizyonları, bölge izleyicileri için alternatif olanaklar sağlamış ve devlet tekelindeki yayıncılığa olan mahkûmiyeti nispeten azaltmıştır. Ancak uydu yayıncılığının ortaya çıkmasında, devletin rolü de yadsınacak kadar az olmamıştır. Yine de geçmişe kıyasla ticari kanalların daha esnek hareket ettiğini söylemek mümkündür. Devlet televizyonlarıyla başlayıp El Cezire örneğine bizi götüren söz konusu süreçte, esasen küresel dalganın etkisi altına giren toplumsal tepkinin yönetimlere de sirayet

etmesiyle sonuçlanmıştır. Bu sürecin devamı ve getireceği yenilikler tartışmaya açıktır (Miladi, 2018).

Basının devlet tarafından bir propaganda aracı olarak kullanılması, Suudi Arabistan medyasının tipik bir özelliği haline gelmişti. 1970-1980'li yıllarda Suudi Medya İmparatorlukları altın çağını yaşamış, Suudi yöneticiler kendi rejimlerini Ortadoğu'ya iyi göstermek için basının lokomotif gücünden yararlanmıştır. Söz konusu medya İmparatorluğunun handikaplarından biri olan Enformasyon Bakanlığı, tüm yayın akışına müdahale etmiş, ayrıca kanalın mali destekçileri ya da Bakan, tüm yayın akışına karar veren mercii konumunda olmuşlardır. Bu nedenle televizyon vasıtasıyla, yöneticilerin ego tatminleri yapıldığı sıkıcı protokol haberleriyle doldurulmuştur (Miles, 2010: 25).

Suudi Arabistan medyasının bahsedildiği üzere devlet tekelinin en iyi örneği olarak gösterilmesi dikkat çekmiştir. Fakat medya kuruluşlarının tüm baskı ve sansürlere rağmen, küresel eğilimlerden etkilendikleri gerçeği ortadadır. Global kuruluşların Ortadoğu'da yarattıkları etkinin ve izleyicilerin objektif haber alma yönündeki artan talepleri neticesinde, Suudi medyasında bir dönüşüm gerçekleşmiştir. 1991 yılında kurulmuş olan Ortadoğu Yayın Merkezi MBC, Ortadoğu'da seyredilen uydu kanallarının ilklerinden olması sebebiyle iyi bir örnek olmuştur. Ancak MBC'nin de devlet tekelinde olan bir televizyon olduğu ortadadır. Yine de bölgede devlet televizyonlarından sonra gitgide kurulan ve gelişen uydu kanallarına geçiş aşamasında MBC, önemli bir yere sahip olduğu ve günümüzde basın üzerindeki etkisinin devam ettiği görmek mümkündür. Kuruluşundan bu yana Suudi basınında sınırlı değişiklik meydana gelmiş olsa da bu değişimler Suudi zihniyetini değiştirecek şekilde köklü olmamış ve söz konusu zihniyet 1990'lara kadar Ortadoğu'da devam etmiştir.

Günümüze dahi, bu zihniyetin tümüyle değiştiğini söylemek yanlış olacaktır. Yine de El Cezire gibi objektif haber yapma gayretinde olan televizyonlar, Ortadoğu'da medyanın durumunu daha umut verici olmasını sağlamıştır (Al-Jamal, 2004: 300).

1.2.2. Küresel Faktörlerin Etkisiyle Uydu Yayıncılığının Doğuşu

Bir önceki bölümde kısaca tarihsel açıdan özetlemiş olduğumuz Arap medyasının en önemli bileşenleri, daha çok Suudi Arabistan medyasında karşımıza çıkan sansür ve devlet kontrolü şeklinde olmuştur. Bundan dolayı Arap basın organları, dünya çapında ismi duyulmuş, uluslararası televizyon kanalına sahip olma özelliklerinden yoksun kalmıştır. Ortadoğu'nun devletçi yapısına ve söz konusu yapının toplumdaki yansımalarına ışık tutan yegâne unsur medyadır. Kaçınılamaz olan dünyadaki dönüşüm, şüphesiz Ortadoğu'yu da dönüştürmektedir. Özellikle de Batılı aktörlerin çıkar ve çatışma sahası olan Ortadoğu'nun bu dönüşüme kayıtsız kalması imkânsız olmuştur. Global faktörlerin etkisiyle, bölgedeki siyasi yapının değişmesi gibi medyada da köklü değişimler yaşandığı görülmüştür. Ortadoğu coğrafyasında özellikle 1990'lı yıllardan itibaren uydu televizyonlarının artmasının temelinde yatan asıl neden medyanın küresel eğilimlere bağlı olarak dönüşmesi olmuştur (Sakr, 2002).

Bu küresel eğilimler özellikle 1980 sonrasında oluşan Yeni Dünya Düzeninin bir getirisi olarak Arap dünyasını etkilemiştir. Soğuk Savaşın ardından, tek kutuplu güç olarak ortaya çıkan ABD sayesinde kapitalizm, sosyalizm karşısında zafer kazanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, yalnızca ekonomik olarak değil aynı zamanda kültürel emperyalizm yoluyla kültürel alanda dünya çapında hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere müteakiben enformasyonun bir güç aracına dönüşmüş ve durumu fırsata çevirmek isteyen ABD, kültürel hâkimiyeti elinde

tutmak için kendi hegemonyasındaki iletişim araçlarını bir koz olarak kullanmıştır. ABD ve Batı hâkimiyetinde olan iletişim teknolojileri ve enformasyon, dünyadaki iletişim akışının tek yönlü olmasını neden olmuştur. Bu akışı sağlayan uluslarüstü medya kuruluşları ve haber ajansları, dünyayı etkileyebilecek güce sahip olmuşlardır (Tokgöz, 2006: 167).

Uluslarüstü medya kuruluşları aracılığıyla sağlanan enformasyon akışı Batı-Doğu yönlü olarak gerçekleşmeye başlanmış ve bu nedenle Ortadoğu insanı, dünyasındaki olup biten gelişmeleri Batılı televizyon ve radyolardan öğrenmeye başlamıştır. Kapalı Arap toplumlarında, Batı eksenli televizyon programları popüler hale gelmiştir. Toplumsal dönüşüme katkıda bulunan bu gelişmeler, küreselleşmenin kültürlerarası etkileşimi ne denli artırdığının en iyi örneğini teşkil etmiştir. Söz konusu etki hiç şüphesiz en çok televizyonlar aracılığıyla sağlanmıştır (Özuğurlu 2011). Arap dünyasında uydu kanallarının ortaya çıkışı ve gelişimini incelemeden önce bu sıçramanın ayaklarını incelemek faydalı olacaktır.

1.2.3. Küresel Faktörlerin Etkisiyle Uydu Yayıncılığının Doğuşu

1950'lerden 1990'lı yıllara kadar, Ortadoğu'da görsel medya, devlet tekelciliğinin hâkimiyeti ve kontrolüne dayalı bir yapı haline gelmiştir. Yönetimler, halkın kendi meşruiyetlerini sorgulamasına imkân tanımayacak şekilde bir yol izlemiştir. Bu yoldaki en büyük yardımcıları ise medya organları olmuş ve söz konusu anlayışın temelini kutsal devlet anlayışı oluşturmuştur. Osmanlı hâkimiyetinden ulus devletlere uzanan süreçte, Arap coğrafyasında bu anlayış egemen olmuştur. Kutsal devlet inancının sorgulanamayan yapısı, medya içeriklerine de sirayet etmiştir. Ortadoğu'da sömürgecilik görünüşte ortadan kalksa da bu anlayışın yerini, ABD'nin

yayılmacı politikası almıştır. Soğuk Savaş'ın ardından Amerika Birleşik Devletleri dünyada tek kutuplu güç konumuna yükselmesi, Ortadoğu'nun bu durumdan diğer ülkelere göre daha çok etkilenmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. ABD'nin tekelci anlayışı hâkimiyetine giren Ortadoğu, ABD'nin bölgede uyguladığı strateji çerçevesinde şekillenmiştir. Dikkat edilmesi gereken husus ise, Soğuk Savaş esnasında var olan siyasi sınırların, Soğuk Savaş ertesinde de değişmemiş olmasıdır. ABD bölgedeki statükonun değişmesine izin vermemiş ve değiştirme girişimlerini de bertaraf edilmiştir. Bu doğrultuda, bölgedeki emirlikler, diktatörler ve krallıkların meşruiyeti artırılmış ve Arap coğrafyasında demokratik rejimlerin doğması engellenmiştir. Zira bu tür girişimler, Batının bölge üzerindeki çıkarlarını maksimize etmesinin önünde büyük bir engel olacaktır (Davutoğlu, 2001: 345-46).

Amerika Birleşik Devletleri Soğuk Savaş sonrasında üstünlüğü ele geçirmesi, bölgedeki ekonomik ve siyasi sonuçlara ek olarak kültürel sonuçların da ortaya çıkmasında etken olmuştur. Globalleşme adına, emperyalist politikalar uygulayan ABD, bölgenin hem sınırlarını belirlemiş hem de bölgenin toplumsal yapısını şekillendirmeye başlamıştır. Globalleşme süreci, küresel bir sermaye piyasasının inşası ile birlikte tüm Arap coğrafyasını kültürel ve siyasi alanda etkisi altına almıştır. Dünya Bankası (WB) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslarüstü kuruluşların doğmasında ve dünya ülkeleri üzerinde söz sahibi olmasına yardım eden ABD, elde ettiği teknolojik ve endüstriyel üstünlüğe ilaveten iletişim teknolojilerinde de gelişme sağlayarak dünyada bilginin sahibi olan tek ülke haline gelmiştir (Bayraktutan ve Bidirdi 2016).

İletişim teknolojilerinde meydana gelen bu dönüşüm Ortadoğu'yu da derinden etkilemiştir. Zira ABD, küreselleşme yoluyla bölgedeki amaçlarına ulaşmaya çalışırken en büyük silah olarak medyayı kullanmıştır. Bu durum, Arap kitlelerinin daha ileri bilgi

ve teknoloji kaynaklarına olan taleplerinin artmasına neden olmuştur. Amerikan emperyalizminin karşısında yer alan Pan-Arap milliyetçiliği de bu dönemde hissedilmiştir. Tüm gelişmeler ışığında 1980 sonrasında bölgede; uydu kanalları aracılığıyla Batı menşeli reality showlar, devasa medya imparatorlukları, izleyiciye güncel haberler verdiğini iddia eden haber kanalları ve eğlence programları gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Globalleşmenin en büyük hizmetkârı olarak gösterebileceğimiz uydu televizyonları, bölgedeki en aktif kitle iletişim araçlarından biri haline gelmiştir. Bu nedenden ötürü ABD, kendi kültürünü uydu kanalları aracılığıyla bölgeye halkına dayatmıştır. Çıkarları doğrultusunda kendi kültürünü problemsiz bir şekilde Ortadoğu'ya entegre etme amacı güden ABD, başarılı olmak için Arap kamuoyunun gözünde meşru bir zemin oluşturmaya çalışmıştır. Bu zeminin oluşturulmasında en etkili araç ise, en gelişmiş kitle iletişim aracı olan televizyonları kullanmıştır (Doğan, 2010: 32).

ABD eksenli iletişim teknolojilerinin dönüşüm evrelerine bakacak olursak, ilk evrenin 1980'lerden itibaren televizyonlarda tipik Amerikan yayılmacı politikanın hâkimiyetine rastlanmış ve bu durum Ortadoğu'yu etkisi altına almıştır. İkinci evre ise, Amerikan tipi gelişmiş televizyon yayıncılığı tekniklerinin, sayısı artan özel kanalların, dev medya imparatorluklarının ve en önemlisi Batı'da eğitim görmüş gazetecilerin Ortadoğu'da yarattığı dönüşüm neticesinde daha gelişmiş bir medya anlayışı gün yüzüne çıkmıştır. Bu doğrultuda, ikinci evrenin yarattığı etki, araştırmamızı daha yakından ilgilendirmektedir. Devlet tekelinde bulunan televizyonlar ve devletçi yayınlarından muzdarip olan bölge halkı, alternatif medyaya yönelirken bu ihtiyaçlarını gideren yeni medya sisteminin en belirgin sonucu, teknolojik gelişmelerle birlikte yükselişe geçen ticari televizyonlardır. Dolayısıyla, Ortadoğu tarihinde medya sistemlerinde bu denli köklü değişiklikler ilk kez görülmeye başlamıştır. 1980'lerde

diğer bölgelere kıyasla ifade özgürlüğünün nispeten daha gelişmiş olduğu Kuveyt'te meydana gelen gelişmeler, bölgelerin yapısından özerk hareket etmeye çalışan ancak çok küçük bir kitleye hitap eden gazete ve dergiler dahi, Arap basınında kitlelerin ihtiyaçlarına cevap verecek bir sıçramanın gerçekleşmesi açısından yetersiz kalmıştır (Ottaway ve Hamzawy, 2009).

Basın alanında daha önce görülmeyen bu durum, pek çok farklı gelişmelere bağlı olmuştur. Bu gelişmelerin en önemlisi, Batı Avrupa ve Amerika'da eğitim görmüş, pratisyenler ve televizyon yöneticilerinden oluşan jenerasyondur. Bu jenerasyon, televizyonun küresel ve bölgesel anlamdaki yönlendirici gücüne ve medya rekabetine inanmakla birlikte profesyonel olmaları sayesinde siyasi konjonktürden daha az etkilenmiştir. Jenerasyonun profesyonel gazetecileri, Amerikan kanallarında yapılan benzer röportajlar, paneller ve canlı talk showlar Ortadoğu'da yayıncılık anlayışının değişmesine katkıda bulunmuşlardır (Ayish, 2001).

CNN gibi küresel televizyon ağların yarattığı etki, Arap basınının haber içeriklerinin ve tekniğinin değişmesine sebep olmuştur. Ortadoğu'nun mevcut durumunu ciddi anlamda etkileyen Birinci Körfez Savaşı esnasında CNN ayrıcalıklı konum elde etmiştir. 1991'de Irak ve ABD'nın öncülüğünü yaptığı müttefik kuvvetler arasındaki savaş tüm dünyaya CNN kanalıyla servis edilmiştir. Suudi Arabistan, Mısır ve ABD yandaşı diğer Arap ülkeleri CNN'nin yayınlarına her türlü desteği sağlamışlardır. Karasal televizyonlar vasıtasıyla yapılan bu yayınlar, bütün Arap ülkelerine ulaşmış ve Arap izleyiciler için oldukça önemli bir gelişme olmuştur. ABD merkezli bir kanal olan ve yanlı haber yapmış olsa da, Ortadoğu'da olayları çok yönlü bir bakış açısıyla ele CNN'nin yayıncılık anlayışı kayde değer bir gelişme olmuştur. CNN haber dilinin İngilizce olması, dili konuşanlara olan ilginin de artmasını

sağlamıştır. Böylelikle savaşın ardından bölgede izle-öde platformları sayesinde CNN, Arap dünyasındaki yayınlarına devam etmiştir (Schleifer, 2005).

1.3. Ortadoğu'nun Dev İki Uydusu

İletişim teknolojisinin özel sermaye egemenliği altına girmeye başlaması, Ortadoğu medyasında kanal çeşitliliği ve teknik gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Hükümetle doğrudan ya da dolaylı olarak temasa geçen özel medya kuruluşu sahibi Arap iş adamları, 1990 sonrasında uydu kanallarında farklı seçeneklere yer verilmesi hususunda katkıda bulunmuşlardır. Ortadoğu'da farklı ve birçok kanal seçeneğini sunan teknolojik gelişme ise Arap menşeli uyduların gökyüzüne yerleştirilmesi olmuştur. Uydu yayıncılığının gelişimi açısından Arap izleyicileri yüzlerce televizyon kanalı ile buluşturan Arabsat ve Nilesat uyduların önemi büyüktür. Günümüzde, geniş bir ağı olan ve pek çok farklı konuya yönelik kanallara sahip El Cezire de bu uydu operatörleri vasıtasıyla izleyicilerine ulaşmaktadır. (Mellor, 2012).

1.3.1. Arabsat

1990'larda kanallarının gün yüzüne çıkmaya başlaması, anlık yaşanmış bir hadise değildir. (Kenan, 2016: 181) 1967'de Ortadoğu'da uydu teknolojisinin geleceğine ve gelişmesine zemin hazırlayan önemli olaylar yaşanmıştır; Birincisi: 22 üyeli Arap Birliği, 1967'de uydu ağının geleceğini içeren bir plan hazırlamıştır. İkincisi: The Arap States Brodcasting Union (ASBU) 1969'da Arap Birliği tarafından kurulmuştur. Arap Devletleri Yayın Birliğinin kurulması, Arap birliğinin sosyal aktivitelerinin ve kültürel faaliyetlerinin birbirine entegre edilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, işitsel ve görsel medya kurumları arasında bütünleşme ve işbirliğinin

sağlanması hedeflenmiştir. Söz konusu birliğin çatısı altında, çok sayıda Arap devletinin bir arada olması, Arap dünyasında Pan-Arap milliyetçiliğinin geliştirilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Üçüncüsü ise, Arap Birliğinin desteği ile Nisan 1976'da The Arab Satellite Communications Organization (Arabsat) kurulmuştur (Sakr, 2002).

İlk Arap uydu sistemi olma özelliğini taşıyan Arabsat, Arap dünyasındaki en büyük uydu operatörü olmuştur. Arabsat, üyelerine eğitim, bilgi ve kültür alanında hizmetler vermiştir. 1973'te petrol fiyatlarında meydana gelen ani artış Suudi Arabistan'ın artıştan büyük mali kaynaklar elde ederek Arabsat'ın baş finansmanı haline gelmiştir. Arabsat'ın merkezi de Riyad'dadır (Kraidy, 2002: 2). Arabsat'ın Avrupa yapımı uzay fırlatma aracı serilerinden Arianne roketiyle yaptığı ilk atış denemesinin başarısız olmasının ardından 1-B uydusu fırlatılmış ve menzile ulaşmıştır. Daha sonra 1992'de 1-C uydusu kurulmuş ve 1997'de Hindistan Uzay Araştırmaları Kurumu (ISRO)'ya satılmıştır. 1996'da ise 2-A ve 2-B uyduları kurulmuş ve bu uydular, ilk jenerasyona göre daha ileri teknoloji ürünleri olmalarının yanı sıra 34 verici özelliğini taşımıştır. Teknik özelliklerin bu denli gelişmesi, Arabsat'ın Ortadoğu'da çok önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır. 1999'da kurulan 3-A uydusu 2-A uydusunun yanına yerleştirilmiş, Arap ülkelerinin yanı sıra Avrupa ve Afrika'nın büyük bölümünü kapsama alanına sahip olmuştur. Bu dönemde BADR-C uydusu gün yüzüne çıkmış ve aktif hale getirilmiştir. Arap Hükûmetlerinin girişimi ile başlayan süreç, eğlence ve bilginin 300 milyonu aşan Arap izleyiciye aktarılması konusunda bölgeyi, çok büyük televizyonlarla yarışır hale getirmiştir (Kraidy, 2002: 2-3).

Günümüzde, El Cezire ve MBC'nin de içinde yer aldığı 350'nin üzerinde televizyon kanalı ve 160'ın üzerinde radyo istasyonuyla Arabsat uydusu, Ortadoğu, Avrupa ve Afrika'da milyonlarca eve yayın yapmaktadır. Yalnızca Arap Birliği'ne üye

22 ülkedeki 164 milyondan fazla insana, kültür, eğitim, spor ve haber gibi alanlarda hizmet sağlamaktadır (Sakr, 2002). Ortadoğu'nun ötesine geçen, Avrupa ve Afrika'ya ulaşan Arabsat, sınırlar ötesi yayıncılığın gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Aynı dil konuşmalarına karşın birçok devlete bölünmüş olan Arap ülkeleri arasında bir köprü vazifesi gören Arabsat, Pan-Arap milliyetçiliğinin de gelişmesine katkıda bulunmuştur.

1.3.2. Nilesat

El Cezire ile aynı anda kurulan Nilesat, Arabsat'ın Ortadoğu'da yarattığı dönüşümden etkilenerek ortaya çıkmıştır. Nilesat, Mısır uydu yayıncılığının temsilcisi konumunda olup, bölge halka haber, eğlence ve toplumsal yayınlara yönelik hizmet sağlamaktadır. Ayrıca uydu kanallarının ve radyo istasyonlarının milyonlarca Arap dinleyici ve izleyicisine ulaşmasına imkân sağlayan en önemli ikinci uydu konumundadır. Arabsat'ın Ortadoğu'daki etkisini gören Mısır, bu endüstri elde ettiği karına ortak olmayı amaçlamıştır. Bu nedenle, 1996'da Nilesat adlı medya yatırım şirketini kurmuştur (Boyd, 1999). Mısır'ın uydu yayıncılığı alanındaki avantajı ise, Ortadoğu'da bilinen en baskın kültür olması ve Arap dünyasında en etkin kullanılan dil Mısır Arapçası olmasıdır (Doğan, 2010: 39).

Eğitim, kültür ve medya alanında hizmet sunan Nilesat, 28 Nisan 1998'de hizmete açılmıştır. Daha sonra ayında Nilesat 102 hizmete girmiş ve dijital yayıncılık hizmeti sağlamıştır. Bu sayede Nilesat, web yayını konusunda webcast hizmeti sunmayı başarmıştır. Mısır bununla kalmayıp Nilesat 103 uydusu ve son olarak 2010 yılındaysa Nilesat 201 isimli uydusu hizmete girmiştir. Nilesat'ın %10 hissesi Mısır Yatırım Projeleri, %40 hissesi ise Mısır Radyo ve Televizyon Birliği (ERTU)'ya aittir. Geri kalan hisseler ise kamu kuruluşları, devlet bankaları ve özel banklar arasına dağıtılmıştır (Mellor, 2012).

Basın gücünün farkına varan Mısır, Nilesat'ın kuruluşuyla medya merkezi haline gelmiştir. Bunda yabancı medya şirketlerini ülkeye çekmek için başlatılan "Serbest Medya Bölgesi" uygulaması da etkili olmuştur. Serbest Medya Bölgesi ve El Cezire arasında yapılan anlaşmaya göre El Cezire, ülkede sansürsüz yayın yapabilme imkânı bulmuştur (Doğan, 2010: 40). Böylelikle, Ortadoğu'da radyolarla başlayan basının özgürleşme macerası, televizyon kanallarıyla gelişmye devam etmektedir.

1.4. Ticari Kanalların Yükselişi

El Cezire kuruluşu esnasında Arap görsel basınında tekel olabilecek bir konumda olmamıştır. Zira El Cezire'den önce kurulan başka uydu kanalları da olmuştur. El Cezire, Arap basını üzerindeki Amerikan tipi yayılmacılık anlayışının arttığı ve dev medya imparatorluklarının yükselişte olduğu bir dönemde kurulmuştur. Suudi medya imparatorluğu ile de rekabet içine girmesinin sebebi 1990'larda en büyük medya merkezinin Riyad olmasıdır. El Cezire, tekel olmamasına karşın rakipleriyle aynı kulvarda yarışmamıştır. El Cezire'nin kurulmasından önce ve kurulduğu ilk yıllarında Ortadoğu'da etkili olan başlıca uydu kanalları; The Egyptian Space Channel (ESC) 12 Aralık 1990 yılında kurulmuş ve Ortadoğu'da ücretsiz izlenen ilk uydu kanalı olmuştur (Schleifer, 2005). Ayrıca turistik bir kanal izlenimi veren, Lübnan merkezli Future TV kanalı bir örnek olarak gösterilebilir. Future TV, Lübnan Savaşı ertesinde yaraların çok çabuk kapandığını göstermeye çalışarak bölgeye yabancı yatırımcıları çekmeyi hedeflemiştir. Bir diğer örnek ise, Londra merkezli Arabs News Network ANN'dir. Kanalın sahibi Suriye'nin eski Başkan Yardımcısı ve Suriye Başkanı Beşşar Esad'in amcası olan Rıfat Esad'dir (Miles, 2010: 27).

Bölgeden El Cezire'ye rakip olarak görülen tek kanal Middle East Broadcasting Center MBC'dir. Londra merkezli olan kanal 1991'de kurulmuştur (El-Nevevi ve Iskandar, 2004). Kanalın ilk yılları umut verici ve başarılı bir girişim olarak adlandırılmıştır. Ayrıca, Amerika'dan izlenebilecek tarzda bir medya ağının Ortadoğu'da kurulan ilk kanal olma özelliği unvanına sahip olmuştur. MBC televizyonlardaki devlet baskısını yıkma eğilimi göstermesi olukça dikkat çekmiştir. Merkezinin Londra seçilmesinin, devlet kontrolünden uzakta kalmayı hedeflenmiştir. Günlük 18 saat yayın yapan kanal, Suudi Arabistan'a reklam gelirlerinden pay tahsis edilmiştir. İlk başlarda iyi niyetli bir girişim olsa da eğlence ağırlıklı yayınlar yapması ve Suudi Kraliyet Ailesini rahatsız edecek eleştirel yayınlar yapmaması nedeniyle, El Cezire'den çok daha önce kurulmasına rağmen MBC, El Cezire'nin dünyadaki ününe kavuşamamıştır. Fakat daha sonra El Cezire'nin Ortadoğu'daki etkisini gören Suudiler El-Arabiye haber kanalını kurmuşlardır (Zayani ve Sahraoui, 2007: 27).

1990'lı yıllarda Ortadoğu yayın endüstrisinin gelişmesi, Nilesat ve Arabsat uydu teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sayesinde eğitim, din ve eğlence alanlarda yayın hayatına giren dijital platformlar gün yüzüne çıkmıştır. Bu platformların en büyükleri; Arab Radio and Television Network (ART), MBC Grup ve ORBIT'dir. ART, Suudi Arabistanlı bir girişimci tarafından 1994'te kurulmuştur. Bu kanal dünyada bir trend haline gelmiş ve tematik yayıncılık anlayışı ile, Ortadoğu'da bir ilke imza atmıştır. Bu kanal, çatısı altında bulunan spor, çocuk ve film kanallarıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Haber bültenlerine yer vermeyen ART, Arap gazetecilerin yaptıkları haberlerin pahalı gelmesi veyahut haber içeriği nedeniyle tehlikeli konulara değinilmesi nedeniyle suya sabuna dokunmayan bir yayıncılık anlayışına sahiptir. ART Ortadoğu'daki eğlence temelli yayıncılığa öncülük etmiştir. Diğer yandan 1994 yılında kurulan ve Roma merkezli olan ORBIT, 40'tan fazla TV ve radyo yayınına yer

vermektedir (Zayani ve Sahraoui, 2007: 28). Bu televizyonlardan en ünlüleri şunlardır; ORBIT News NBC, Orbit ESPN Sports, Disney Channel, America Plus Super Movies, CBC ve ABC (Schleifer, 2005). Eğlenceye dayanan bir yayıncılık anlayışı benimseyen grup, BBC radyonun bölgedeki başarısından pay alabilmek için BBC Arapça televizyon yayını başlatmış fakat başarısız olmuştur. Bu başarısızlığın sonucunda El Cezire doğmuştur. El Cezire'nin kurulmasından 11 yıl sonra BBC Arapça daha sağlam bir altyapı ile tekrar yayına başlamıştır (Seib, 2008).

El Cezire öncesindeki televizyon kanalları, günün her saati ve son dakika haberciliği yapmasalar da, teknolojinin gelişmesine paralel olarak Ortadoğu'da habercilik anlayışına katkıları olmuştur. Her ne kadar hüsranla sonuçlanmış olsa da ORBIT'in BBC ile yaptığı anlaşma, Ortadoğu'da haberin, bölgenin içinden yapılması anlayışının geliştiğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Eğlence temalı kanallarının ağırlıklı olduğu sektörde 24 saat haber yayını yapan El Cezire, dikkat çeken bir yayın ağı olmuştur (Al-Jamal, 2004: 150).

2. BÖLÜM: EL CEZİRE MEDYA AĞI

2.1. El Cezire ve Arap Medyası

El Cezire, yayıncılık hayatına başlamasından günümüze kadar uzanan süreçte, genişleyen bir politika benimsemiş ve tek kanalla yayıncılık hayatına başlayan El Cezire, çatısı altında bulunan çeşitli kanallar dâhilinde yayın hayatına devam etmekte ve kurmuş olduğu Eğitim ve Araştırma Merkezi sayesinde, dev bir medya şirketine dönüşmüştür. El Cezire'nin kuruluşundan itibaren büyük bir markaya dönüşeceğini kimse tahmin etmemiş ve luslararası alanda Katar'ın imajını sağlamak üzere kurulan kanal, farklı etkinliklere bürünerek dünya çapında ses getirmesi beklenti dışında olmuştur. El Cezire'nin bulunduğu coğrafyada, en etkili medya yayın organı olduğunu ve daha önce hiçbir yayın kuruluşunun bu coğrafyada bu denli itibar sahibi olduğunu söylemek güçtür. El Cezire bağımsız uydu girişimlerinin de önüne geçerek Ortadoğu'da en etkili yayın kuruluş unvanını elde etmeyi başarmıştır (Koçgündüz, 2011: 85).

El Cezire'nin kendine özgü yapısı ve diğer kanallardan ayıran etkili yönleri sayesinde çok kısa sürede dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Bu sayede, El Cezire Ortadoğu insanlarının sıklıkla izlediği en önemli yayın haline gelmiştir. Suudiler de El Cezire'ye tepkili olsalar da, karşıt bir hamleyle, El-Arabiya kanalını kurmak zorunda kalmışlardır. Mısır ve Suudi Arabistan'da kurulan basın kuruluşları, Lübnan'daki görece bağımsız televizyon kanalları, El Cezire'nin gün yüzüne çıktığı dönemde benzer girişimler olarak görülmüştür. Ancak bu girişimler, El Cezire'ye göre daha eğlence temalı ve yumuşak bir yayıncılık anlayışı benimsemişlerdir. Ortadoğu bölgesinde endüstri ve uydu yayıncılığın etkisi sayesinde, El Cezire, geniş kitlelere ulaşmayı başarmış ve popülerliğini daha da arttırmıştır. 24 saat canlı yayın yapan El Cezire, medya stratejisinin yarattığı etki, kanalın en önemli özelliklerinden biri olmuştur. Son

dakika haberciliği ile en güncel bilgilerin kitlelere ulaşmasını sağlayan El Cezire, yayın güvenirliğini de arttırmayı başarmıştır. İzleyicilere sunduğu görüntülerin haddinden fazla gerçek olması sebebiyle eleştirildiği zamanlar olmuştur. Çatışmalar esnasında hayatını yitirenlerin ve yaralılardan alınan görüntülerin çıplak haliyle servis etmesi, kanalın en çok eleştirilen tarafı olmuştur. El Cezire'nin hazırladığı program içerikleri, haber anlayışı ve sansasyon yayınları, sadece Arap yönetimleri değil, Avrupa ve Amerika tarafından büyük tepkilerle neden olmuştur. Söz konusu tepkiler elçilerin geri çevrilmesi, El Cezire'ye bağlı büroların bombalanması, haber muhabirlerine vize verilmemesi ya da hapse atılması, gibi sonuçları da beraberinde getirmiş ve El Cezire'nin zor durumlarla karşılaşmasına sebep olmuştur. Kısacası, bağımsızlığı konusunda çokça tartışmaya konu olan El Cezire, bir marka haline gelmeyi başararak, Katar'ın adını dünyaya duyurmuş ve imajını yansıtma konusunda başarılı olmuştur. (Mellor, 2012).

El Cezire'nin Ortadoğu ve Körfez ülkelerinde yarattığı etki, medyaya yatırım yapan Arap ülkelerinin dikkatini cezp etmiştir. Katar merkezli kanal Ortadoğu'da domino etkisi yaratmış ve durum rekabet ortamını da beraberinde getirmiştir. (Miles, 2010). El Cezire'nin dünya çapında popüler hale gelen yayıncılık anlayışından etkilenmiş olan ve eskiden cesur habercilikten kaçınan MBC grup, bölgedeki merkezi konumunu El Cezire'ye kaptırmış ve etkisini yitirmiştir. El Cezire'nin kurulması ile birlikte olumlu gelişmeler yaşanmış, medya konusunda tutucu olan Arap devletleri, uydu yayıncılığına daha ılımlı bakmış ve medya konusunda olumlu değişimler başlamıştır. Bu değişim sayesinde, izleyiciler, Batı merkezli kanallar ve 50'den fazla Arap kanalını izleme imkânına sahip olmuştur. El Cezire'nin, Ortadoğu medyasında yarattığı etkinin beraberinde Abu Dhabi TV ve El-Arabiya kanalları bir öykünme olarak meydana gelmiştir. Suudi televizyonlarında "Olaylarla Birlikte" ve "Bir olay ve

Diyalog" gibi El Cezire yayınlarının isimlerine benzeyen programlar yapmaya başlamış ve medya konusunda büyük bir değişimin adımları atılmıştır (Doğan, 2010: 140).

El Cezire'nin en büyük rakibi, 24 saat yayıncılık anlayışına sahip olan Dubai merkezli kanal olan El-Arabiya'dır. El Cezire'nin medya stratejisi ve yayıncılık politikasından etkilenen El Arabiya, aynı doğrultuda yayın yaparak El Cezire'yi yalnız bırakmamıştır. Alternatifi olmadığı zamanlar etkisi ve popülerliği daha fazla olan El Cezire kanalının, günümüz şartlarında rakiplerinin de artması ve bunların etkili yayın yapmaları sebebiyle, El Cezire, nispeten geri planda kalmıştır. Söz konusu bu durumun El Cezire üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler yaratacağını aşikârdır (Miladi, 2018).

2.2. El Cezire Arapça Tarihçesi

Ortadoğu coğrafyasına özgü yayın yapan kanalların büyük bir çoğunluğunun merkezi Avrupa veya Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Din kültürü açısından farklı olan ve medya konusunda şeriatın getirdiği dayanaklarla yönetilen Suudi Arabistan, eğlence temalı medya sektöründe merkezi Londra olan Middle East Broadcasting Center MBC'nin sahibidir. Kendi coğrafyasında olumsuz eleştiriye maruz kalma ihtimalinden çekinen ve din kültürüne ters düşecek olan eğlence programlarını Ortadoğu'da gerçekleştiremeyeceklerinin farkında olan Suudi Arabistan iş adamları, yasa gereği bu tarz yayınları yurt dışında yapmakta ve yurtdışından izlettirilmektedir. Buna benzer diğer bir kanal, Katar sermayesi ile kurulan Al Araby Tv'nin de merkezinin Londra ve Kıbrıs Rum Kesimi'dir. Katar'ın sağladığı milyonlarca dolar sermayesi sayesinde yayın hayatına başlayan El Cezire'nin yayın anlayışı ve medya stratejisinin yarattığı etki sayesinde Ortadoğu coğrafyasına özgü medyanın değişmesinde önemli rol oynamıştır (El Nawawy ve Gher, 2003).

Arapça'da "ada" anlamına gelen "El Cezire" Katar Devletinin ekonomik gücünden yararlanarak büyük bir sermaye ile 1996 yılında Doha'da kurulmuştur. Kanalın kuruluşunda etkili rol oynayan Katar Emrinin yanı sıra, iki yıl boyunca yayın yaptıktan sonra kapatılan BBC Arapça servisinin Batı eğitimli çalışanları olmuştur. Kurulduğu tarihten günümüze kadar uzanan süreçte, medya ve yayıncılık anlamında başarılı işlere imza atan El Cezire, dev bir medya şirketine dönüşmüştür. Ortadoğu coğrafyasında izlemiş olduğu yayın politikası sayesinde imajını parlatmış ve her kesimden izleyici kitlesine sahip olmuştur (Powers, 2012).

Kanalın dünya çapında tanınmasını sağlayan en önemli olay 11 Eylül 2001'de yaşanan New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezinin İkiz Kulelerine yapılan saldırı akabinde, Usame Bin Ladin'in videolarını yayınlayarak dünya kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. İkiz Kule saldırısından sonra dünya gündemini eline alan Ladin, yayınlamış olduğu videokasetleriyle kanalın ünlenmesini sağlamış ve aynı zamanda El Cezire'yi eleştiri oklarına maruz bırakmıştır. Dünya kamuoyundan olumlu ve olumsuz eleştirilere maruz kalan El Cezire adının duyurulması bu olay ile gerçekleşmiştir. El Cezire Arapça'nın, Ortadoğu üzerinde etkili olmasını ve popülerliğinin arttırılmasındaki bir diğer olay ise 2000 hazırlanan ve yayınlanan Lübnan'da meydana gelen iç savaşla ilgili belgesel olmuştur (Gregory, 2008).

El Cezire'den önce devletin sansürlediği televizyon kanalları dışında başka bir kanal izlenmezken, El Cezire'nin yayına başlamasıyla birlikte Ortadoğu medyasını değiştirmiştir. El Cezire'nin bu başarısı daha önce kimsenin cesaret etmediği, bölge halkını ilgilendiren din, kültür, siyaset ve ekonomi gibi konuları tartışarak ekranlara taşıması sayesinde gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda, kanal, yayına başlamasına müteakip Arap televizyon dünyasında ifade özgürlüğü açısından yeniliklere vesile olmuştur. El

Cezire, bölge ülkelerine ilişkin tartışmalı görüşleri ekranlarına taşımıştır. Kimi eleştirmenler El Cezire'yi sansasyonel habercilikle suçlamış ve kanal cesur yayınları yüzünden ciddi önlemlere maruz kalmıştır. Bunun en belirgin hadisesi 1999 yılında "Aksi İstikamet" adlı canlı yayınlanan programda kanal, Cezayir Hükümetine yönelik eleştirel bir yayın yapması üzerine, Cezayir Hükümeti program yayınını kesmek üzre başkentte elektriği kesmiştir (El Nawawy ve Gher, 2003). Adından çokça söz ettiren El Cezire, 2004 yılında "brandchannel.com" sitesinin okurları tarafından Apple, Google, Ikea ve Starbucks'tan sonra en nüfuzlu beşinci dünya markası seçilmiştir. Sonraki yıl kendine has yayın anlayışı sayesinde Index On Censorship tarafından verilen "Sansüre karşı Direniş Ödülüne" layık görülmüştür (Seib, 2008).

El Cezire yöneticileri tarafından doğrulanmasa da Arap-İsrail barışının sağlanması uğruna faaliyet yürüten Fransız David ve Jean Friedman aktivist kardeşlerin El Cezire kanalının ortaya çıkması fikrini öne süren ilk kurucular olduğuna dair birçok kaynakta yer almıştır. Bu doğrultuda, özgür ve bağımsız bir medyanın Ortadoğu'da olmasını savunan kardeşler, İsrail Başbakanının suikast sonucu öldürülmesi olayından sonra bağımsız bir kanalın kurulması gerektiğine inanmış ve bu fikri benimsemişlerdir. Ortadoğu coğrafyasında yaşanan dini ve siyasi çatışmalar nedeniyle her şeyin özgürce tartışılacağı bir kanalın olması gerektiğine inanan kardeşler, El Cezire medya anlayışının ilk izlenimlerini oluşturmuşlardır. Sonrasında Katar Emiri ile görüşerek fikirlerini kabul ettirmiş ve Katar'ın mali desteğini arkalarına alarak El Cezire'yi kurmuşlardır (Beau ve Bourget 2013).

Soğuk savaş sonrasında en büyük kural belirleyicilerinden biri olan CNN'den 16 yıl sonra 60 santimetrelik çanak anten ve uydu alıcısı ile yayın hayatına başlayan El Cezire, tüm dünyaya yayınlarını tanıtmakla kalmayıp küresel yayın yapan kanallar

arasına girmeyi başarmıştır (El Nawawy ve Gher, 2003). BBC Arapça'nın kapanmasıyla birlikte El Cezire'ye transfer olan tecrübeli isimler, kanalın nitelikli bir medya ağına sahip olmasında büyük katkı sağlamışlardır (Lynch, 2007). Katar'ın mali desteğini alan ve BBC çalışanlarının gelmesiyle birlikte El Cezire, dünya çapında adından söz ettirmeyi başarmıştır. Günümüzde dünya çapında 70 haber bürosu bulunan El Cezire, bölgede ve dünyada olup biten olayları kendine has yayın anlayışıyla analiz etmektedir. El Cezire 60'tan fazla ülkede, 400'ün üzerinde muhabiri dâhil olmak üzere, dünya çapında 3.000'den fazla personeli bulunmaktadır. El Cezire 100'den fazla ülkede 220 milyon haneye yayın yaparak büyümeye devam etmektedir. El Cezire, ayrıca, gelişen iletişim teknoljilerini takip eden ve bu konuda ciddi yatırımlar yapan kanalların başında gelir. İlginç bir örnek verecek olursak, kanalın alt bandında geçen haberlerin, izleyiciler tarafından rahat bir şekilde okunması için, dünya çapında ünlü renk ve yazı uzmanlarından oluşan bir grup saygın bilim insanıyla çalışmıştır.

El Cezire, Ortadoğu'yu "geri kalmış öteki" olarak adlandıran Amerikan ve Anglosakson medya şirketlerine tepki göstermiştir. Bununla birlikte Katar'ın çok kısa bir zaman diliminde küresel siyasette etkin rol almasını ve küresel oyunculuk gücünü artırmasını sağlamıştır. Kendine özgü haber içeriği, kurgu ve haber üretme tarzını bölgenin tüm medya merkezlerine, gazetecilere ve muhabirlere anlatmak üzere "Medya Eğitim ve Gelişim Merkezi" kurarak rekabet ortamı yaratmıştır. Bu sayede Ortadoğu medyasında yeni bakış açılarının oluşmasını sağlamıştır (Koçgündüz, 2011).

Bölge coğrafyasının medya alanında yaşanan bilgi yetersizliği El Cezire sayesinde doldurulmuştur. Genellikle totaliter rejimlere karşı ev sahipliği yapmış bölge halkı, yaşananlar hakkında enformasyondan mahrum bırakılmıştır. Bunlarla beraber El Cezire, Arap ulusunun sesi olmuş ve halkın gözünde Ortadoğu toplumları ile

bütünleşmiştir. Bu yaşananlardan sonra bölge halkı, El Cezire haberlerinde kendilerine yer bulmuş ve bundan mutluluk duymuştur. Sansasyonel olduğunu düşündükleri haberleri izlemeye ilgi duyan bölge halkı, El Cezire'nin haberlerde yaptığı yorumları benimsemişlerdir. Arap izleyiciler arasındaki El Cezire'nın izlenme oranına bakacak olursak, 1998'de %2,5 olan oran, 1997 yılında %17 ve ardından 2000 senesinde %49,4 oranına ulaşmıştır (Lynch, 2007). El Cezire İslam âlemine ve dünyanın birçok ülkesine hızlı ve etkili bir giriş yaparak El Cezire English, El Cezire Balkans, El Cezire America, El Cezire Türk gibi kanallarla yayın ağını geliştirmiştir. Kanal kendine özgü haber tekniklerini kullanarak bu sektörde öncü olmayı başarmıştır. El Cezire'nin sahip olduğu bu kanallar dünyanın her yerinde İnternet, uydu ve kablolu yayınlar sayesinde izleyicilerle buluşmaktadır.

Medya araştırmalarını incelediğimizde, Katar denilince ilk akla gelenin El Cezire olduğunu, fakat El Cezire denilince zihinlerde Katar değil, dev bir medya ağı akla gelmektedir. El Cezire, Katar'ın imajını dünya kamuoyuna tanıtmakta büyük rol sahibidir. Bu çerçevede bazı araştırmacılar El Cezire'nin daha ön planda olduğu ve Katar kanalın popülaritesi karşısında geride kaldığına dikkat çekmişler. Siyasal anlamda dünyada kendinden söz ettiren Katar Devleti'nin El Cezire'yi hedefleri doğrultusunda desteklemeleri önemli bir husus olduğu ve bu durumun haklılığını gözler önüne sermiştir. Katar'ın bu doğrultudaki kazanımları, takdire şayandır (Koçgündüz, 2011). Modern medya örgütlenmelerinin etkisinin giderek artması, enformasyon iletimi ile teknolojilerin birleşmesi ve yaygınlaşması, iktidarların sadece kendi aralarında değil aynı zamanda ülkelerinde yaşayan sıradan insanlarla iletişim halinde olmalarına olanak sağlamıştır. Bu durum, kamu diplomasinin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur (Gregory, 2008). El Cezire, siyasal ideolojik perspektifinde rol aldığını ve Katar Devleti lehine propaganda yapmıştır. Bu durum kitlelerin algılarını ve düşüncelerini iktidar lehine

dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Reel güçten yumuşak güç etkisine dönüşen bu anlayış El Cezire'de önemli bir yere sahip olmuştur.

2.3. El Cezire Medya Anlayışı ve Stratejisi

Modern medya örgütlenmelerinin gelişmesi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile birlikte farklı anlayışlar benimsenmeye başlanmıştır. İngiltere'nin güdümünde var olan kamu hizmeti yayıncılığı, ABD güdümlü ticari yayıncılık ve özel kanalların gelişmesi, farklı modelleri oluşturmuştur. Kamu hizmeti yayıncılığı, ilk dönemlerde televizyon yayın frekans aralıklarından istenilen ölçüde yararlanamamış ve kısıtlamalardan etkilenmiştir (Mutlu, 1999: 24). İngiliz Yayın Kuruluşu BBC önderliğinde süregelen kamu yararı medya strateji ve anlayışı, BBC'nin ilk öncüsü olan Sir John Reith'e atıfla, "Reithyen Üçlemesi" olarak adlandırılan televizyonun bilgilendirme, eğitme ve eğlendirme ilkeleriyle ki, tam olarak bu hiyerarşi göz önünde bulundurularak uygulanmalıdır fikri yansıtılmıştır (Franklin, 2001: 19).

Kar amaçlı yayın ve medya anlayışı, ya da özel girişim yayıncılığı denilen medya organlarında, iktidar ile ilgisi olmayan bir anlayış söz konusudur. Genel olarak da, yayıncılık standartları haricinde iktidar ile bir bağlantı kurmayan özel kanallar olarak bilinirler. Reklam gelirlerinden elde edilen ve bu anlayış ile kurulan özel kanallarda isteyen herkes reklam yayımlatabilir ve herhangi bir sınırlanma söz konusu değildir (Aziz, 1976: 34). Bu yayıncılık anlayışının en önemli hususlarından biri, izleyici kitlesine seçme imkânı sunmasıdır. Özgür girişimin getirdiği çok kanallı platformda izleyici kendi zevkine göre yayınları seçme şansına sahip olmuştur. Bu manada kamu hizmeti yayıncılığına alternatif olan bu model, uydu teknolojisinin gelişmesiyle Avrupa'da da yaygınlaşmıştır. Bundan dolayı, günümüzde var olan kamu

hizmeti ve ticari yayıncılığın aynı anda etkili olduğu medya yayıncılık anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu iki modelin de eleştirilen tarafları olmuştur. Kamu yararı anlayışına, İngiltere'de olumlu bir tutum görülse de çoğu ülkede bu gibi kanallar iktidarın sesi olarak görülmektedir. Ticari yayıncılık da son zamanlarda olumsuz eleştiriler maruz kalmıştır. Cinsellik, şiddet, ahlak dışı olarak kabul edilen yayınlar, ticari kanalların olumsuz eleştiriye neden olmuştur (Mutlu, 1999).

Katar Devleti tarafından finanse edilen El Cezire kanalı aynı zamanda, medya yatırım aracılığıyla kamu hizmeti modeli sağlandığının bir yansıması olmuştur. Arapça yayınlarında objektif haber anlayışı ve medya stratejisi ile nam salmış BBC'nin, 1995'te Suudi Arabistan Merkezli ORBIT Medya Şirketi ile Ortadoğu'da BBC Arapça yayın televizyonu için imzalamış olduğu sözleşme, El Cezire'nin doğuşunu tetiklemiştir. BBC'nin yaptığı yayınlar Suudi iktidarını rahatsız etmiş ve kanal ile ortaklık sona ermiştir. BBC Arapça kanalının kapanmasıyla ile birlikte işsiz kalan nitelikli medya çalışanları El Cezire'ye transfer olmuş ve El Cezire'nin kuruluşunda önemli rol üstlenmişlerdir. Bunun yanı sıra Katar Emrinin sağladığı milyonlarca dolarlık mali destek olmuştur. Katar tarafından kurulan ve BBC medya stratejisiyle yayın hayatına başlayan El Cezire'nin editöryel anlamda bağımsız olduğunu iddia etmektedir. Her ne kadar tartışma konusu olsa da Katar Emrinin "Ne Görüyorsanız Onu Yazın" ifadesi bu görüş kanıtlar nitelikte olmuştur (Rushing, 2007: 121).

El Cezire'nin uygulamış olduğu medya stratejisi, Ortadoğu'da ihmal edilen, engellenen veya görmezden gelinen durumlara farklı bir perspektiften bakış açısı kazandırmıştır. Bu stratejinin etkisiyle El Cezire Arap olamayan uluslara da ulaşmış ve izleme oranında artış tespit edilmiştir. Bölge haberciliğinde özgün bir medya anlayışına sahip olan El Cezire, bölgedeki olayları canlı yayınlayarak, kendisini bölgedeki diğer

rakiplerinden ayırmış ve diğer kanalların bu konuda takdirini kazanmıştır. El Cezire olayları bölge halkının bakış açısıyla servis etmiş ve bu bağlamda rakiplerine üstünlük sağlayarak Ortadoğu'da ve dünyada yankı uyandırmayı başarmıştır (El-Nevevi ve Iskandar, 2004).

Yayın hayatına 1996 yılında start veren El Cezire'nin yayın politikası ve içeriği kısa sürede hem popüler kalemlerin hem de akademik kesimlerin ilgi odağı olmuştur. Miles'a göre El Cezire, Arap dünyasında yayın kuruluşlarına kıyasla kaliteli tartışma programlarını ve haberleri sansürlemeden yayımlamasıdır. Arap halkını yakından ilgilendiren, Ortadoğu'daki politik tablo, toplumsal, ekonomik ve benzeri gelişmeleri tartışma programlarında cesurca işlemesi ve canlı olarak yayınlaması sayesinde, El Cezire, Batı dünyasından çok daha önce Arap dünyasında saygınlık elde etmiştir (Miles, 2010: 38).

Bu görüşle hemen hemen aynı fikirde olan Miladi, durumu şöyle izah etmektedir; global bir haber kaynağı olarak nitelenen El Cezire'nin elde ettiği başarının ardında yatan asıl temel unsur, ister farklı ister zıt görüşlere yer vermesi, Arap coğrafyasının otoriter rejimlerine rağmen profesyonel bir yayıncılık felsefesiyle hareket etmesi ve Ortadoğu'da yaşayan Arap halkların bilgiye olan açlığını gidermesi olarak ifade eder (Miladi, 2018). Diğer yandan Zayani; El Cezire'nin Katar'la ilgili yaptığı haberlerin çok iyi kurgulanıp servis edildiği, fakat haber metinlerindeki söylemin kuşku uyandıracak kadar yumuşak olması ve eleştirel bir bakış açısıyla yazılmadığını vurgular. Bu açıdan bakacak olursak El Cezire, kurucu Katar Devleti ve Hükumetini koruyan bir çizgiyi takip etmektedir (Zayani, 2006: 10).

El Cezire bununla yetinmeyip, Katar krizi sonrasında, aleni bir şekilde Katar'ın lehine ve tamamen Katar menfaatleri doğrultusunda hareket ederek haberler servis etmiştir. Bu nedenle El Cezire Katar'ı yöneten Emirlik ailesinin propaganda aracı haline gelmiş ve krize yol açan başta Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri olmak üzere körfez ülkeleri aleyhine ağır söylemler içeren haberler yapmıştır (Malsin, 2017). İşin aslı El Cezire, sadece Katar'ın bir medya aracı olmadığını, 1995 yılında, babasının yönetimine darbe yaparak iktidarı ele geçiren Katar Emiri; Şeyh Hamad Bin Halife El Sani, başta Suudi Arabistan ve Mısır medyası olmak üzere, kendisine yöneltilen eleştiri oklarına, cevaben El Cezire'yi kullanmıştır. Katar El Cezire sayesinde, Suudi Arabistan ve Mısır'da siyasi nitelikteki skandal ve yolsuzlukları gün ışığına çıkarmış ve birçok olaya özellikle o ülkelerde yaşayan Arap kamuoyunun dikkatini çekerek büyük başarı elde etmiştir. Ayrıca reyting ve izleyici kitle sayısı artmıştır (Powers, 2012).

El Cezire'nin habercilik anlayışı, savaş muhabirlerin canlı yayın yapması ve olayları canlı olarak hemen kamuoyuna duyurması gibi yönleriyle Arap medyasında radikal bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. Konuşulmayan konuların gündeme gelmesi, dini tartışmaların ve kadın hakları gibi görmezden gelinen durumların haberlere konu olması ve tartışma programları sayesinde ekranlara taşıması Arap medyasında olumlu değişimine sebep olmuştur. Arap kamuoyunun olaylara objektif bakmasını ve olup biteni sorgulayan bir izler kitle oluşmasını sağlamak isteyen El Cezire, başarıya ulaşmıştır (Lynch, 2007: 132).

El Cezire dünya çapında takip edilen ve güvenilir bir haber kaynağı olarak insanlar tarafından izlenen önemli bir kanaldır. ABD başta olmak üzere dünya çapında birçok yayın kuruluşu El Cezire'nin haber endüstrisinden faydalanmaktadır. Olayları olduğu gibi yansıtma gayretinde olan El Cezire, bu konuda çoğu medyatik kişisinin

güvenini kazanmış ve etkinliğini giderek yükseltmiştir. Bu etkinlik 11 Eylül saldırısı ve akabinde Usame Bin Ladin'in videolarını yayınlaması ABD tarafından eleştirilmiş ve yayıncılık politikası tartışmalara yol açmıştır. O sıralarda ABD Dışişleri Bakanı olan Colin Powell'in bir röportajında El Cezire'nin anti-Amerikan görüşlere yer verdiğini ve Katar Emrinden kanalın ABD politikalarıyla zıt düşen tavrının olumlu bir şekilde değiştirmesini talep etmiştir (El-Nevevi ve Iskandar, 2004: 176). 11 Eylül saldırıları sonrasında, ABD'nin önde gelen Hükümet yöneticileri, El Cezire haberlerini takip etmeleri, El Cezire'nin Ortadoğu'nun önemli bir bilgi kaynağı olduğunun göstergesidir.

El Cezire Ortadoğu'daki sorunlara olan bakış açısı ve Ortadoğu coğrafyasının kültürel, ekonomik ve siyasi olaylarını tartışma konusu yaparak yayınlaması bazı iktidar ve kişilerle çatışmaya yol açmıştır. Bağdat ve Kabil'deki ofislerinin bombalanması ve El Cezire'nin Irak temsilcisi ve muhabiri Tarık Eyüp'un bir Amerikan helikopteri tarafından saldırıya uğraması sonucu can vermesi, bu rahatsızlıkların en büyük kanıtı ve göstergesi olmuştur. Buna benzer bir şekilde El Cezire muhabirleri bu medya anlayışından dolayı sürekli zor durumlarla karşı karşıya kalmışlardır. Taysir Alluni İspanya'da tutuklanmış ve terör yanlısı bir tutum sergilediği gerekçesiyle yargılanmıştır. Kameraman Sami Alhac, 2002 yılında nedensiz bir şekilde Kabil'de gözaltına alınmış ve altı yıl süren haksız hapis süresinden sonra hiç bir suçlama yöneltilmeden serbest bırakılmıştır (Scahill, 2018). İngiliz basınında sızan ve belgelerle kanıtlanan bir habere göre; 2004 yılında George Bush, dönemin İngiltere Başbakanı olan Tony Blair'e "El Cezire'nin Doha'da bulunan ana merkezinin bombalanmasını" teklif ettiği ileri sürülmüştür, bu da ABD'nin El Cezire'ya olan rahatsızlığını gözler önüne sermektedir (Plunkett, 2005).

El Cezire Arap Baharı olaylarını canlı olarak ekranlarına taşıması ve Arap diktatörlere yönelik eleştirel tutum sergileyen medya stratejisi Ortadoğu'nun otoriter rejimlerini ciddi manada rahatsız etmiştir. Yanı sıra El Cezire, Mısır'da Hüsnü Mübarek rejiminin halk tarafından devrilmesi ve sonrasında iktidar değişimindeki etkisinin izleri ortadadır. Mısır'da gerçekleşen darbeden sonra bazı muhabirlerin tutuklanması, El Cezire'nin nedenli etkili bir kanal olduğunun göstergesidir. Mahkemede kendini savunan El Cezire muhabirleri, medya stratejileri yapısına uygun davrandıklarını ve olayları tüm gerçekliğiyle yansıttıklarını ifade etmişlerdir. El Cezire'nin bu tutumu, diktatörleri rahatsız edecek düzeye gelmiş ve Mısır'da bunun yansımaları olarak El Cezire muhabirleri tutuklanarak, basın özgürlüğü ilkesine ters bir tavır sergilenmiştir (Solomon, 2017).

Katar'ın uluslararası siyasette tanınmasını sağlayan ve bunda büyük katkısı olan El Cezire, son olarak Körfez ülkeleri ile yaşanan sorunlardan sonra da eleştirilere maruz kalmıştır. Katar iktidarı hakkında olumsuz haber yapmaktan kaçınan bir yapısı bulunan El Cezire, Ortadoğu'da halen devam eden baskıcı yönetimlerin hedefinde olması, kanalın şüphesiz yaptığı yayınlarının bıraktığı iz ve etkinin nedenli büyük olduğu açısından önemlidir. Bu bakımdan El Cezire, Arap kamuoyuna başta olmak üzere servis ettiği sivri dilli haber politikasını hangi ölçüde devam ettirebileceği ve Katar'ın uzun vadede kriz karşısında nasıl bir tutum sergileyeceği belirleyici olacaktır (Mellor, 2012).

2.4. El Cezire'nin Yayın Ağı

El Cezire'nin yayın hayatına 1996 yılında El Cezire Arapça kanalı ile başlamıştır. El Cezire Arapça yayınları uydu antenleri sayesinde Ortadoğu'da her eve ulaşmıştır. İlk olarak yalnızca Arap dünyasına ilişkin güncel haberlerle yayına başlamış

olsa da, o zamandan günümüze gelinceye dek başka tematik kanalları da bünyesinde bulunduran bir network haline gelmiştir. El Cezire'nin Arapça dışındaki ilk kanalı El Cezire İngilizce kanalı olmuştur. Kısa bir sürede dünya genelinde büyük bir kitleye ulaşan ve 24 saat yayın anlayışına sahip kanal, 15 Kasım 2006 tarihinde kurulmuştur. 100'den fazla ülkede yayın El Cezire İngilizce haber kanalının birçok merkezi bulunmaktadır. Doha, Londra, Kuala Lampur ve Washington stüdyolarından canlı olarak haberler servis etmekte ve tartışma programları yapmaktadır. El Cezire tüm dünyada ulaştığı kitle arttıkça kanal alternatif medya tanımının dönüşümü olarak anlatılmaktadır (Zayani, 2006).

El Cezire'nin tek bir ülkeyi hedef alan ilk televizyon projesi El Cezire Amerika'dır. 20 Ağustos 2013 tarihinde ABD'de yayın hayatına başlayan El Cezire Amerika, ABD'nin Eski Başkan Yardımcısı Al Gore tarafından kurulmuş olan Current TV'yi satın aldıktan sonra kanalın ismini değiştirerek El Cezire Amerika yapmıştır. El Cezire Amerika'nın yayın yaptığı kablo şebekesinin Amerika'da 45 milyon abonesi bulunmaktadır. Amerika genelinde yayın yapan kanal, El Cezire Arapça ve El Cezire İngilizce'ten tamamen bağımsız bir Amerikan televizyonu formatındadır. Yüksek yatırım bütçesine rağmen El Cezire Amerika beklenen izleyici sayısına ulaşamamıştır (Farhi, 2016). El Cezire America'nın alınan ani bir kararla 30 Nisan 2016'da kapatılmıştır.

Bir diğer kanal olan El Cezire Balkans, uluslararası bir kanaldır ve merkezi Bosna Hersek'in Başkenti Saraybosna'dadır. Yayınlarına Boşnakça, Hırvatça, Sırpça dillerinde ve alt yazı olarak İngilizce dilinde servis eden bir yayın anlayışına sahiptir. Uluslararası bir televizyon olmasına karşın sadece Hırvatistan'ın Başkenti Zagreb, Sırbistan'ın Başkenti Belgrad ve Makedonya'nın Başkenti Üsküp'te birer temsilciliği

bulunan El Cezire Balkans'ın izlenebildiği ülkeler Slovenya, Bosna Hersek, Hırvatistan, Sırbistan ve Karadağ'dır (Miladi, 2018).

Bir diğer kanal, El Cezire Türk, El Cezire Medya Grubun İnternet üzerinden Türkçe olarak yayın yapan bir medya kuruluşudur. El Cezire Türk bir televizyon projesi olarak Katarlı yatırımcılar tarafından İstanbul'da kurulmuştur. 2010 yılının sonunda Gürkan Zengin'in haber departmanının başına getirilmesinin ardından yayın için hazırlıklara başlanmıştır. Önceleri 2011 yılında yayına başlaması planlanan kanalın açılışı sürekli olarak ertelenmiştir. Resmi kuruluş aşamalarının tamamlanmasından sonra Türkiye genelinde İstanbul, Ankara ve Diyarbakır'da ofisler açan kanal, yayın yapmaya hazır hale geldikten sonra karasal yayın yapabilmek için CINE5 Televizyonunu satın almıştır. Bütün hazırlıkların bitmesine rağmen bir türlü televizyon yayıncılığına başlayamayan kanal, 22 Ocak 2014 tarihinden itibaren sadece çevrimiçi televizyon yayını, dijital dergi, mobil uygulama ve sosyal medya hesapları yoluyla medya faaliyetlerini sürdürmüştür. Televizyon projesini politik uzlaşmazlıklar yüzünden hayata geçiremeyen El Cezire Türk'e dair söylentiler çıkmış fakat bu iddialar, El Cezire yöneticileri tarafından doğrulanmamakla birlikte televizyon yayıncılığı için işe alınan çok sayıda çalışan, bir müddet sonra işten çıkarılmış ve El Cezire Türk dijital yayını da 2017 tarihi itibarıyla kapanmıştır (Soylu, 2020).

Bir diğer kanal ise, El Cezire beIN Sports adı altında yayına giren ve kısa süre içerisinde bölgenin en etkili spor kanalı haline gelen bir kanalıdır. Arap gençleri arasında birçok kişiyi yakından ilgilendiren Avrupa futbolunu ekranlara yansıtan kanalda İngiltere, İtalya, İspanya gibi birçok ülkenin maçları yayınlamaktadır. Dünya gündeminde yer alan önemli spor haberleri ve turnuvaları bu kanalda yer almaktadır (Erdem, 2011). Katar Merkezli beIN Sports Türkiye'nin en önemli spor platformu olan

Digitürk'ü 2016 yılında satın almasıyla birlikte, Türk futbolunun yayın haklarına da sahip olmuştur (Grix, Brannagan ve Lee, 2019).

Bir diğer kanal El Cezire Mubasher, "El Cezire Canlı" anlamına gelen bu kanal, 2005 yılında yayınlanan ve görüntüleri tarafsız bir şekilde direk aktaran bir yayın anlayışına sahiptir. Dünya ile ilgili tüm haberleri ve özellikle gündemde olup biteni dünya kamuoyuna servis eden bir anlayışa sahiptir. Arap ülkelerindeki önemli seminer ve konferansları da canlı olarak, alt yazı eşliğinde sunmaktadır (Miladi, 2018). Son olarak El Cezire Documentary "belgesel" kanalıyla yayın ağını çeşitlendiren El Cezire, uydu üzerinden yayın yapan ve merkezi Doha'da bulunun bir medya aracıdır. Yayıncılık dönemine 1 Ocak 2007 tarihinde başlamış ve belgesellerin sadece yüzde 15'lik dilimi El Cezire kanalına aittir (Erdem, 2011).

2.5. El Cezire'nin Ortadoğu Medyasına Etkisi

Yayın hayatına 1 Kasım 1996 yılında başlayan El Cezire, Körfez'in küçük ülkesi olan Katar'ı uluslararası arenada tanıtmak amacıyla kurulmuş bir kanaldır. Katar Emiri El Cezire'nin böyle büyük bir marka olacağını tahmin etmezken, yayın hayatına başladığı günden itibaren El Cezire kendi faaliyet alanında bütün dünyanın dikkatini çekmiştir. Ortadoğu coğrafyasında daha önce uydu aracılığıyla yayın yapan hiç bir kanal bu denli ses getirmemiştir (Rushing, 2007). Maryland Üniversitesi, Arap Kamuoyunun El Cezire'ye olan bakış açısını anlamak üzere bir çalışma yürütmüştür. 2008 yılında gerçekleştirilen çalışmaya konu olan Suudi Arabistan, Lübnan, Ürdün, Mısır, Fas ve Birleşik Arap Emirliklerinde yaşayan insanların uluslararası haberlerin takip etme oranları incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar El Cezire %53 oranla birinci

sırada takip edilmekte olduğu saptanmıştır. El Cezire'yi %17 oranında Mısır haber ağı ve %9 oranında El Arabiya takip edildiği sonucuna varılmıştır (Doğan, 2010: 139).

Diğer kanallar ile El Cezire karşılaştırıldığında, aradaki büyük farkın, seyircilerin kanala olan güvenini ve ilgisini yoğun olmasından kaynaklanmaktadır. Araştırmasında, Arapça yayın yapan birçok kanalı inceleyen Al-Kawari; Kanalların dizi, eğlence ve tartışma programları içeriğinin boş olması nedeniyle izleyicileri yoran bir bir hal aldığını lakin haber ve hava durumu bültenin güzel sunucuları ve kışkırtıcı dar elbiseleri ön planda olduğuna dikkat çeker. El Cezire'nin farkına gelince Al-Kawari; Kanalın yayınladığı programlarda izleyiciler kendini kaybetmiyor ve sıkılmıyor. Aksine Arap kitlelerini düşünmeye sevk ediyor, galeyana getiriyor ve hatta kendilerini buluyor diye aktarır (Al-Kawari, 2015).

Arap coğrafyasında El Cezire'den önce kurulan medya merkezleri, günlük yayınları 18 saati geçmeyen ve özellik açısından birbirine benzeyen denemelerden öteye gidememiştir. El Cezire Ortadoğu bölgesinde uydu yayıncılığının yükselişe geçtiği ve medya teknolojilerin geliştiği dönemde ortaya çıkmış ve kanalın bu kadar ilgi görmesinin başlıca nedeni, 24 saat yayın yapması ve birçok olayı canlı olarak ekranlara taşıması olmuştur. Günün en güncel haberlerini izleyicilere ulaştıran El Cezire, olay yerinden alınan görüntülere sansür uygulamadan yayına koyması, Arap dünyasında bir ilke imza atmıştır. Aynı zamanda savaş esnasında hayatını kaybeden ve yaralılardan alınan görüntüleri sansürsüz yayınlaması, kanalın en çok eleştirildiği yönü olmuştur. (Erdem, 2011).

El Cezire'nin profesyonel yayın politikası Arap medyasında rekabetçi bir ortam yaratmış ve kısa bir zaman diliminde dünya basının ilgisini çekmiştir. El Cezire'den

önce yayın hayatına başlayan birçok kanal bölgedeki merkezi konumlarını El Cezire'ye kaptırmış ve daha sonra ortaya çıkan kanallar, El Cezire'yi taklit etmiştir (Solomon, 2017). El Cezire bölgede yarattığı etki, Arap medyasına yatırım yapan şirketlerin de önünü açmış ve bunun en bariz örneklerinden biri 2003 yılında yayına başlayan Suudilerin Dubai merkezli El Arabiya'dır (Miles, 2010). Günümüzde 24 saat yayın yapan El Arabiya, El Cezire'nin en büyük rakibi olarak görülmektedir. Bölge Basınında El Cezire ve atılan benzer diğer adımlar, Dubai Medya Şehri'nin ortaya çıkışıyla daha belirgin hale gelmiş ve bu durum rekabet ortamına zemin hazırlamıştır.

Arap dünyasında ortaya çıkın El Cezire, baskıcı yönetimlerin halkın ne izlediği ve izledikleri hakkında ne düşündüklerini kontrol etme olanaklarını kısıtlamıştır. El Cezire, Ortaya çıktığı anan itibaren, enformasyon kanalları üzerinde baskı kuran otoriterlere savaş açmış ve bu sayede Hükümet propagandası yapan televizyonların önünü kesmiştir. El Cezire bununla kalmayarak, demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi konularda halkın devletle olan mücadelesine hizmet eden yeni ve daha cesur yayın kuruluşlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Al-Kawari, 2015).

1990'lı yıllarda iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerden yararlananan ve ortaya çıkan televizyonlar, Ortadoğu coğrafyasında sansür ve devletçi kontrol baskın kontrol mekanizmalarını olumlu yönde değiştirmiştir. Bunun en bariz örneği, çalışmamızı yakından ilgilendiren ve Arap izleyicilerinin en çok takip edip haber aldığı iletişim ağı EL Cezire olmuştur (Erdoğan, 1995).

3. BÖLÜM: MAVİ MARMARA OLAYI

3.1. Mavi Marmara Olayına Kadar Filistin Sorunu

Asya, Afrika ve Avrupa kıtalar arasında adeta bir köprü vazifesi gören Ortadoğu, sahip olduğu verimli toprak zenginliği, tatlı su kaynakları ve yer altı enerji kaynakları nedeniyle, en seçkin yaşam merkezlerinden biri haline gelmiş ve geçmişten günümüze farklı kavim ve uluslara ev sahipliği yapmıştır. Aynı zamanda coğrafyanın sunmuş olduğu zenginlik ve stratejik konumu nedeniyle, tarih boyunca birçok çıkar çatışmasına yol açmıştır (Kurşun, 2013).

Hz. Ebu Bekir'in Halifeliği döneminde, 634 yılında Bizanslılara karşı kazanılan Ecnadeyn Muharebesi sonrasında Filistin ve Suriye toprakları Müslümanların kontrolüne geçmiştir. Uzun yıllarca, sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Fatimililer hâkimiyetinde kalan Filistin 1099 yılında Haçlılar tarafından kuşatılmıştır. Fatimililer hüsrana uğradıkları savaşta, Haçlılar Kudüs kentine girerek Müslüman, Hristiyan ve azınlıkta olan Yahudilerden oluşan 70 binden fazla kişiyi ayrıt etmeden vahşice katletmiştir. Haçlı Orduların hükmü 1187'de Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü almasıyla son bulmuş ve Filistin tekrar Müslümanların kontrolüne geçmiştir. Filistin 1291'de Memlûkler ve daha sonra 1516'da Yavuz Sultan Selim öncülüğünde Osmanlı topraklarına katılmış ve 4 asır boyunca Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır (Karaman, 1996). 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde I. Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte bölgede güç kaybeden Osmanlı Devleti, Ortadoğu'nun en önemli topraklarından Irak ve Filistin İngiliz sömürgesinin kontrolüne geçmiştir (Kurşun, 2013).

Araştırmamızı yakından ilgilendiren 4000 yıllık geçmişe sahip Filistin, tarih boyunca birçok çıkar çatışması nedeniyle ülke sınırları sürekli değişiklik göstermiş ve

belirgin bir coğrafi sınırı olmamıştır. Coğrafi sınırlar tartışma konusu olsa da bugünkü Filistin toprağı olarak kabul edilen coğrafi konumunun Batı Şeria doğusunda Ürdün yer alırken, batısında İsrail, kuzeyinde Lübnan bulunur. İsrail ablukası altındaki Gazze Şeridinin güneyinde Mısır, batısında Akdeniz, kuzey ve doğusunda İsrail ile çevirili olan yerdir (Memiş, 2006: 4).

Büyük savaşlara sahne olan ve binlerce yıllık tarihi olan Kudüs ve Filistin, farklı dini ve farklı etnik gruplara bağlı insanların bir arada yaşadığı topraklardır. Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşmeye başlaması İbrahim Peygamber'e kadar dayanır ve Kenan iline yerleşmeleri dayanağı niteliğindedir. Yahudilerin atası olan İbrahim Peygamber'in ilk yerleştiği şehrin El Halil şehri olduğu bilinmektedir (Boran, 2006: 18). Roma İmparatorluğunun son yıllarında Yahudi halkının nüfusu azalmış ve Filistin topraklarına Avrupa'dan gelen göç akımları sayesinde demografik yapı değişmiştir. Avrupa kıstasından Filistin topraklarına göç edenlerin çoğu Siyonizm öncülerinden olmuş, sonraki yıllarda milliyetçi duygularla hareket eden Siyonizm önceleri İsrail Devletinin kurulmasına zemin hazırlamışlardır (Lewis, 2003: 436).

19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Siyonizm, Filistin için en kritik dönemlerinden biri olmuştur. Theodor Herzl'in 1897 yılında İsviçre'nin Basel kentinde gerçekleştirdiği I. Dünya Siyonist Kongresinde, Yahudilerin Filistin'e yerleşmesini ve Filistin topraklarına başlattığı düzenli göçlerle 15 bine yakın Yahudi nüfusunun, 1914'te 40 bine ulaşmıştır. Göçün başlamasının ardından II. Abdülhamit ile görüşen Theodor Herzl, Filistin'den toprak satın almayı ve karşılığında Osmanlı'nın dış borcunu ödemeyi teklif etmiştir. Osmanlı padişahı Sultan II. Abdülhamid, Filistin'e yapılan Yahudi göçü durdurmak adına Theodor Herzl'in teklifini reddetmiş ve Filistin toprakları içerisinde Yahudilerin her türlü arazi satın almalarını yasaklamıştır (Alkan, 2015).

Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle 1909'da Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilmiş ve söz konusu durum Siyonistlerin önünü açmıştır. I. Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte, Osmanlı Devleti tarih sahnesinden çekilmiştir. Bu süre zarfında Filistin topraklarındaki Yahudi varlığı giderek güçlenmiş ve buna karşın Arap milliyetçiliği baş göstermiştir. Bu da Yahudiler ile Araplar arasında birçok silahlı çatışmaya sebep olmuştur. Filistin işgalinden önce İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour 1917 tarihinde Filistin topraklarında Yahudiler yurdu olmasını öngören Balfour Deklarasyonunu imzalayarak Yahudilere Devlet vaadi vermiştir. Daha sonra II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da Faşizmin yükselişe geçmesiyle birlikte yaklaşık 250.000 Yahudi Filistin'e göç etmiştir (Kılıç, 1997).

İngiliz mandasından ayrılan Yahudiler yine İngiltere'nin desteğiyle 14 Mayıs 1948'de İsrail Devletinin kuruluşunu bir bildiri ile dünya kamuoyuna duyurmuşlardır. Sonrasında bu gelişmelere sessiz kalamayan Arap komşu devletler ile çatışmaya giren İsrail ordusu, savaş stratejisi ve öngörüleri sayesinde Arap kontrolünde olan topraklara sahip olarak sınırlarını genişletmişler. Filistin 1948'den 1967'ye kadar olan süre içerisinde topraklarını kaybederek güçsüzleşmiş ve İsrail'in üstünlüğünü kabullenmiştir. Günümüzde ise bu üstünlük hala etkisini sürdürmektedir (Said, 2005: 197).

Filistin topraklarında yaşayan Siyonist fanatikler ve milliyetçi Araplar arasındaki düşmanlık çatışmalara, daha sonra bölgesel savaşlara dönüşerek günümüzde İsrail-Filistin çatışması olarak bilinen "Filistin Sorunu" olarak adlandırılır. Filistin sorunu, şüphesiz ki çağımızın çözüme kavuşturamadığı en karmaşık sorundur. 1948 yılında İsrail Devleti'nin ilan edilmesi, Filistin'de yaşayan Araplar ve bölge ulus devletlerinde geniş yankılar bulmuş ve o tarihten günümüze kadar uzanan süreçte birçok kanlı savaşa neden olmuştur. (Kızıloğlu, 2012). İsrail Devletinin kuruluşunu bir bildiri ile dünya

kamuoyuna duyurulması sonra meydana gelen ilk savaş 1948 Arap-İsrail Savaşı olmuştur. Ardından, 1956 Süveyş Krizi, 1967 Altı Gün Savaşı, 1973 Yom Kippur Savaşı, 1975 Lübnan İç Savaşı, 1987 İlk İntifada, 2005 İkinci İntifada, 2006 İsrail-Lübnan Savaşı, 2008 Gazze Savaşı takip etmiştir (Mansour, 2009). Son olarak da 2011 Gazze Şeridi hava saldırıları ve 2014'te Gazze Savaşı patlak vermiştir. Araştırmamızı yakından ilgilendiren ve bizi Mavi Marmara Olayına kadar götüren 2008 yılında başlayan Gazze Savaşlarından bahsetmek çalışmamıza ışık tutacaktır.

Tarafların ateşkes içerisinde olmalarına rağmen İsrail ordusunun 2008 yılında Hamas'ın silahlı birliklerine mensup 5 Filistinliyi katletmesi nedeniyle Hamas Tugayları, Gazze'den İsrail'e roketlerle saldırıp karşılık vermiştir. Roket saldırılarına maruz kalan, bir İsrailli öğrenci yaşamını yitirmiş ve buna karşın İsrail, Gazze'ye kapsamlı askeri harekât başlatmıştır. Bu savaşta 100'ün üzerinde Filistinli hayatını kaybetmiştir. Saldırıyı Soykırım olarak niteleyen Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas, İsrail ile olan müzakereli durdurmuştur. Daha sonra Mısır'ın girişimleri sonucunda ve savaşın başlamasında 4 ay sonra taraflar arasında ateşkes imzalanmıştır (Erkmen, 2009).

2009 yılına kadar devam eden ateşkes anlaşmasını arada sırada ihlal eden her iki taraf, Hamas'ın ateşkes anlaşmasından çekildiğini ilan etmesi ve İsrail'e yoğun bir roket saldırısı başlatmasıyla son bulmuştur. Bunun neticesinde İsrail ordusu "Dökme Kurşun Harekâtı" olarak bilinen Gazze'ye geniş kapsamlı savaş açmıştır. Bu harekât, İsrail ordusunun 1967 Altı Gün Savaşı'dan bu yana başlatmış olduğu en kapsamlı savaş olmuştur. Sadece 22 gün süren savaş Gazze Şehri ağır darbe almış ve ciddi boyutlarda hasar meydana gelmiştir. UNRWA kayıtlarına göre 1300 Filistinli ağır bombardıman

altına can vermiş ve 4000'ni aşkın Filistinli yaralanmıştır. İsrail tarafında ise, 13 kişi hayatını kaybetmiş ve 700'ün üzerinde kişi yaralanmıştır (Erkmen 2009).

2006 yılında Hamas'ın Gazze'de kazandığı seçimlerden hemen sonra, Hamas'ın roket saldırıların bahane ederek İsrail, Gazze Şehri'ne abluka uygulamıştır. Günümüzde halen devam eden abluka yüzünden 1,5 milyon nüfuslu Gazze halkı yoksulluk içinde hayatını sürdürmeye devam etmektedir. Ablukanın kaldırılmasıyla ilgili birçok girişimde bulunulmuş fakat İsrail, bu doğrultuda somut bir adım atmamıştır (Dalar, 2009). Son olarak, Gazze halkına yardım götüren Özgülük Filosunun, 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail askeri müdahalesi sonucunda 9 Türk vatandaşının hayatını kaybettiği "Mavi Marmara Olayı" Gazze ablukasının neden olduğu en önemli hadisedir (Karadaş, 2013).

3.2. Mavi Marmara Olayı

Adını Marmara Denizinin mavi sularından esinlenerek alan Mavi Marmara gemisi, zor zamanlar geçiren ve kuşatma altında bulunan Gazze halkına yardım etmek amacıyla gönüllü insanlar ve yardım malzemeleri taşıyan Özgürlük Filosunun en önemli gemilerinden biri olmuştur. Gazze ablukasını hafifletmek üzere Mavi Marmara'dan önce filo sekiz yolculuk yapmış, ilk deneme ise, Ağustos 2008'de gerçekleşmiş ve başarıyla tamamlanmıştır. Daha sonrasında, yapılan yardım denemeleri ise, İsrail'in müdahalesiyle başarısız olmuştur. Böylelikle, başlatılan çoğu yardım seferlerinin İsrail askerlerinin müdahalesi sonucu, söz konusu yardımların Gazze halkına ulaşması engellenmiştir (Beyyumi, 2011: 9).

Mavi Marmara seferi, Gazze halkının ihtiyaç duyduğu fakat İsrail ve Mısır Hükümetinin girişlerine izin vermediği tıbbi, teknik, ultrason ve röntgen cihazları, prefabrik evler ve oyun parkları, inşaat malzemeleri ve tekerlikli sandalyelerden oluşan yardımları ulaştırmak adına yapılmış bir yolculuktur. Gazze halkına ulaştırılması hedeflenen söz konusu yardımların toplam ağırlığı 110.000 tona ulaşmıştır. Gazze'ye doğru yola çıkan ve farklı milletlere ait gemilerden oluşan Özgürlük Filosunda, Mavi Marmara ile birlikte iki tane Türk gemisinin yanı ısıra Yunan, İrlanda ve Cezayir'den gelen gemiler eşlik etmiştir. "Mavi Marmara" Komor Adaları Devleti'ne, "Defne Y" Kiribati Devleti'ne, "Gazze-1" Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne, "Sfendoni" Togo Devleti'ne, "Sofia" Yunanistan Devlet'ine, "Challenger-I" ve "Challenger-II" ABD'ye ve M.V. "Rachel Corrie" Kamboçya Devleti'ne kayıtlı olduğu anlaşılmıştır (Beyyumi, 2011: 10).

İsrail askerlerinin silahlı saldırısına uğrayan Mavi Marmara gemisinde, çeşitli ülkelerden gelen sanatçı, akademisyen, hukukçu, aktivist, doktor ve gazetecilerin yanı sıra birçok milletvekili de dâhil 40'ın üzerinde ülkenin vatandaşları gönüllü olarak filoda yer almıştır. Filoya saldırı gerçekleştiren İsrail askerleri, 9 Türk vatandaşını öldürmüş ve diğerlerini de esir alarak nezaret eşliğinde alıkoymuşlardır (Beyyumi, 2011: 10). İsrail Devletinin belirlemiş olduğu politikalar sonucu Mavi Marmara müdahalesi gerçekleşmiş ve söz konusu Özgür Filo'ya yapılan bu müdahale sonrasında İsrail Devleti, Gazze şeridini de abluka altına almış ve uluslararası sularda yabancı bir gemiye saldırı gerçekleştirmiştir (Chomsky ve Pappe, 2011: 211).

31 Mayıs 2010 tarihinde meydana gelen Mavi Marmara Olayı, Türkiye-İsrail ilişkileri açısından önemli bir hadise olup, Dünya çapında geniş yankılar bulmuştur. Konu Türkiye ve İsrail olunca, Dünya basınının ve şüphesiz ki en çok Türkiye ve

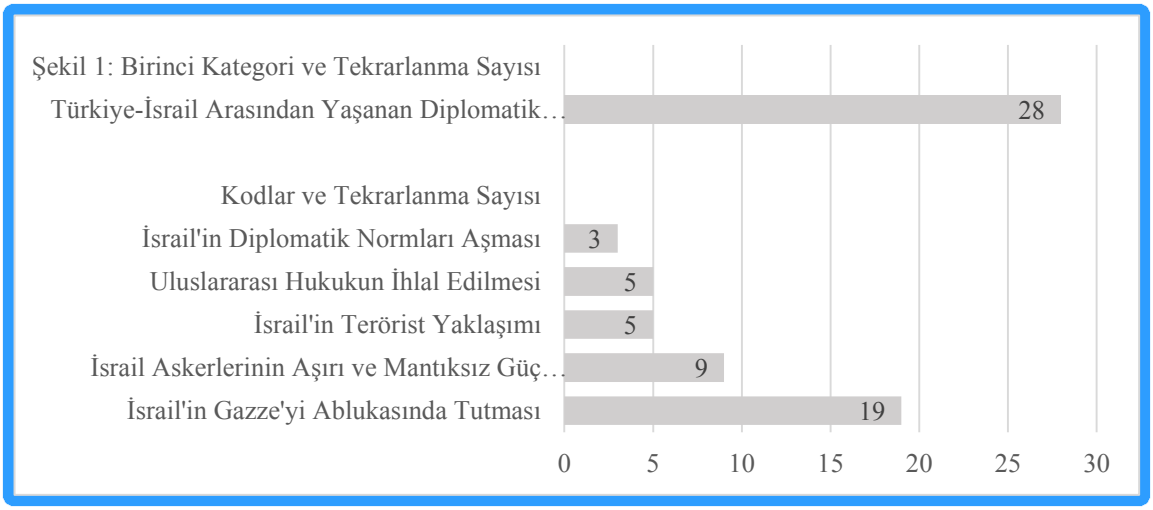
özellikle Ortadoğu medyasının ilgi odağı haline gelen Mavi Marmara Olayı, akademik çalışmalara da konu olmuştur. Bir sonraki başlıkta, Ortadoğu'nun önde gelen ve en önemli iletişim ağlarından biri olarak kabul edilen El Cezire'nin, Mavi Marmara Olayına ilişkin yayımladığı haberler incelenerek, olayın nasıl temsil edildiğine dair bulgu ve sonçlarına ayrıtılı olarak yer verilmiştir.

3.3. Mavi Marmara Olayının El Cezire Televizyonunda Temsili

Araştırma sorularımıza cevap aradığımız bu bölümde ve önceki bölümlerde adından sıkça söz ettiğimiz El Cezire'nin 2011-2016 yılları arasında, Mavi Marmara Olayına ilişkin yayımlamış olduğu 33 haberin gözden geçirilmesi sonucunda, bahse konu haber içeriklerinin, 3 ana başlık altında kategorize etmemize olanak sağlamış ve "içerik analizi" yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu sayede, başlıkları açıklamamıza yardımcı olacak ifadelerin kodlama yöntemiyle belirlenerek, haber metinlerinde tekrarlanma sıklıkları hesaplanmıştır. Analizi yapılan haber metinlerinin ve istatistik veri işleme yöntemlerinin, kategorize edilen 3 ana başlıkta, grafiklerle desteklenerek detaylı bir şekilde izah edilmiştir.

3.3.1. Haberlerde Diplomatik Kriz Çerçevesi

2011-2016 yılları arasında El Cezire haber sitesinde yayımlanan Mavi Marmara Olayına ilişkin 33 haberin içerik analizi sonucunda, 28 haberde Türkiye-İsrail arasında yaşanan diplomatik krizin yaşandığından söz edilmiştir. Bu başlığa işaret eden veri istatiklerine, aşağıda Şekil 1'deki grafikte yer verilmiştir.

Şekil 1'de belirtildiği gibi, El Cezire'nin Mavi Marmara Olayı ile lgili yayımladığı 33 haberin 3'ünde İsrail'in diplomatik normları aşması, 5 haberde luslararası hukukun ihlal edilmesi, 5 haberde İsrail'in terörist yaklaşımı, 9 haberde İsrail askerlerinin aşırı ve mantıksız güç kullanımı ve 19 haberde İsrail'in Gazze'yi ablukasında tutması, ifadelerine yer verilmiştir.

Bu başlık altında analiz edilen Mavi Marmara Olayına ilişkin haberlerin tamamına yakın bir oranla, İsrail askerlerinin, Gazze'ye insani yardım götüren Mavi Marmara gemisine zorla alıkoyduğu, gemide bulunan 9 Türk vatandaşını öldürdüğü ve 56 kişiyi yaraladığı, ifade edilmiştir. Bunun en bariz örneklerinin başında gelen haberde, "Mavi Marmara gemisinde aralarında 19 yaşında bir ABD vatandaşı Türk ve diğer 8 Türk vatandaşının bulunduğu 9 eylemcinin, gemiyi kuşatan İsrail Güvenlik Güçleri tarafından "infaz" edilircesine öldürüldüğü" ifadesine yer verilmiştir. Başka bir haberde, "Birleşmiş Milletler (BM) raporunda, İsrail askerlerinin aşırı ve mantıksız güç kullandığı ve yolcuların hayatlarını kaybetmesinin kabul edilemez olduğu" ifadesine yer verilmiştir.

Dünya basını ise, yaşanan diplomatik kriz karşısında, manşetlerini İsrail'in yalnız kalmasından yana atmışlardır. El Cezire, 33 haberin birinde, dünya basınında

çıkan manşetlere yer verilmiştir. Fransız Liberation Gazetesi, haberi, sayfalarına "İsrail ve Türkiye arasındaki gerilim dorukta" başlığıyla taşımıştır. Gazete, Türkiye'nin yaptırımları radikal olduğu, ayrıca, uluslararası alanda Filistin'in tanınmasıyla ilgili manevraların sürdüğü bir dönemde, Türkiye ve İsrail arasındaki diplomatik ilişkilerin tırmandığına dikkat çekmiştir. Le Figoro Gazetesi ise, manşetinde "Türkiye, İsrail Büyükelçisini sınır dışı etti" başlığını kullanmıştır. Ayrıntılı bir şekilde sunulan haberde, iki eski ittifak üyesi arasındaki uzlaşma çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasının, Türkiye'nin yaptırımlarına neden olduğu yorumu" yapılmıştır. İspanyol El Pais Gazetesi, haberi, "Türkiye, İsrail ile ilişkileri kesme tehdidinde bulunuyor" başlığıyla duyurmuştur. Gazete, Gazze Filosu ile BM'nin hazırladığı rapor sonrasında, Ankara, alınacak önlemlerde sadece ilk adım diyerek, İsrail Büyükelçisini sınır dışı etti ve askeri anlaşmaları dondurduğu, ayrıca, Türkiye-İsrail ilişkileri tamamen kesmekle tehdit ediyor" ifadelere yer verilmiştir.

El Cezire'nin diplomatik kriz ile alakalı olarak yaymladığı bir diğer haberde, "İsrail, Gazze ablukasını kırmak için Mayıs 2010'da yola çıkan Mavi Marmara gemisine uluslararası sularda askeri operasyon düzenleyerek, 9 Türkiye vatandaşını öldürmüştü. Ankara'nın resmi özür talebine olumsuz cevap veren İsrail ile Türkiye'nin ilişkileri gerilmişti" ifadelerine yer verilmiştir.

Başka bir haberde, "…Dikkat çeken bir nokta ise raporun, İsrail'in Gazze'yi abluka altında tutmasını yasalara uygun bulması olmuştu. Raporun içeriğine sert tepki gösteren Türkiye, İsrail ile diplomatik ilişkilerin ikinci kâtip düzeyine düşürülmesi de dâhil olmak üzere bir dizi kararı hayata geçirmişti" şeklinde aktarılmıştır.

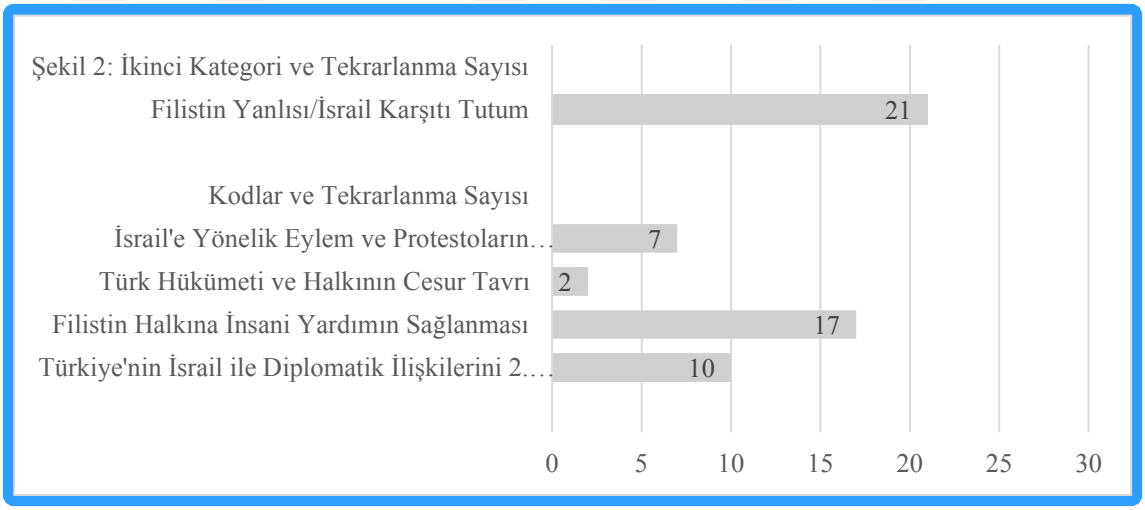
El Cezire'nin yayımlamış olduğu, İsrail Türkiye'den özür diledi manşetli haberinde, diplomatik alan ile ilgili bu sözlere yer verilmiştir, "31 Mayıs 2010'da Türkiye'den abluka altındaki Filistin toprağı Gazze'ye yardım götüren Mavi Marmara gemisi, uluslararası sularda durdurulmuş, olayda 9 Türk öldürülmüştü. Saldırının ardından Tel Aviv'deki Büyükelçisini çeken Türkiye, Ortadoğu'daki en önemli strateji ortağı olan ülkeyle diplomatik ilişkilerini askıya almıştı" şeklinde aktarılmıştır.

İsrail'in diplomatik normları aştığına dair haberde ise, "İnsan Hak ve Hürriyetlerinin İnsani Yardım Vakfı Genel Başkanı Bülent Yıldırım, Uluslararası Ceza Mahkemesi Savcılığı, İsrail'in Mavi Marmara ve diğer gemilerdeki eylemleri ile kasten adam öldürme ve yaralama, insan onuruna aykırı davranış suçlarıyla savaş suçu işlediğini, İsrail'in Gazze'de işgalci statüsünde bulunduğunu ve gemidekilerin sivil olmasına rağmen saldırılarının yapıldığını tespit etmiştir" ifadesi yer almıştır.

Uluslararası hukukun ihlali ve diplomatik kriz ile ilgili, "İsveç'te Mavi Marmara Soruşturması" başlığıyla yayımlanan haberde, "İsveçli yetkililer soruşturma kapsamında olaylarda Cenevre Konvansiyonu'na göre uluslararası hukukun ihlal edilip edilmediğini araştıracak. İsrail Gazze ablukasını kırmak için yola çıkan Mavi Marmara gemisine uluslararası sularda askeri operasyon düzenleyerek 9 Türkiye vatandaşını öldürmüştü. Ankara'nın resmi özür talebine olumsuz cevap veren İsrail ile Türkiye'nin ilişkileri kopma noktasına gelmişti" şeklinde aktarılmıştır.

3.3.2. Haberlerde Filistin Yanlılığı-İsrail Karşıtlığı

Bu başlık altında analiz edilen 33 haberin, 21'inde Filistin yanlısı, diğer bir deyişle, İsrail karşıtı olduğu, diğer haberlerde ise, El Cezire'nin açıkça bir taraf tutmadığı, tarafsız bir tavır sergilediği görülmüştür. Ancak hiçbir haberde İsrail yanlısı bir tutum sergilenmemiş ve saldırının iç yüzü okuyuculara aktarılmaya çalışılmıştır. Yayımlanan haberlerde İsrail, sergilediği davranışın doğru olmadığı ve eylemin bir terör saldırısı olduğu ifade edilmiştir. Bu başlığa işaret eden veri istatiklerine, aşağıda Şekil 2'deki grafikte yer verilmiştir.

Şekil 2'de belirtildiği gibi, El Cezire'nin Mavi Marmara Olayı ile lgili yayımladığı 33 haberin 7'sinde, İsrail'e yönelik eylem ve protestoların düzenlenmesi, 2 haberde, Türk Hükûmeti ve halkının cesur tavrı, 17 haberde, Filistin halkına insani yardımın sağlanması, 10 haberde, Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişkilerini 2. Kâtip düzeyine düşürmesi, ifadelerine yer verilmiştir.

Bu çerçevede verilecek örnek haberde, "…Beyoğlu Tünel'den Galatasaray Meydanı'na yürüyen kalabalık, Mavi Marmara saldırısını altıncı yıl dönümünde protesto etti. İstiklal Caddesi üzerinde açtıkları pankart ve dövizlerle İsrail'i protesto

eden kalabalık, daha sonra Türkiye ve Filistin bayraklarıyla, Filistin yalnız değildir sloganları atarak eyleme devam etti" ifadesi yer almaktadır.

El Cezire'nin "Özgürlük Filosu yeniden Gazze'ye gidecek" başlıklı haberinde, Filistin yanlısı bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Haberde geçen ifade ise, "…Gazze'nin yeniden özgürleşmesi için bütün dünya halklarının, Gazze'deki ablukayı delmesi ve Gazze'ye yeniden yelken açılması gerektiği" şekilinde aktarılmıştır. Ayrıca, "…Eylemlerin amacı, Gazze'ye deniz yollarının açılması ve Filistinlilerin deniz yolu ile giriş ve çıkışları, daha kolay bir hale gelmesi. Koalisyon üyelerinden Ehap Lotayev, bütün devletleri insan hakları ve Filistin halkının özgür hareket etme haklarını müdafaa etmeye, Gazze'ye yola çıkacak olan gemilere imkân sağlamaya çağırdı. İHH İnsanı Yardım Vakfı adına konuşan Durmuş Aydın İHH'nın 2009 yılından bu yana koalisyon üyesi olduğunu, Gazze'deki ablukanın kaldırılması için yapılan çalışmaları destekleyeceği" ifadelerine yer verilmiştir.

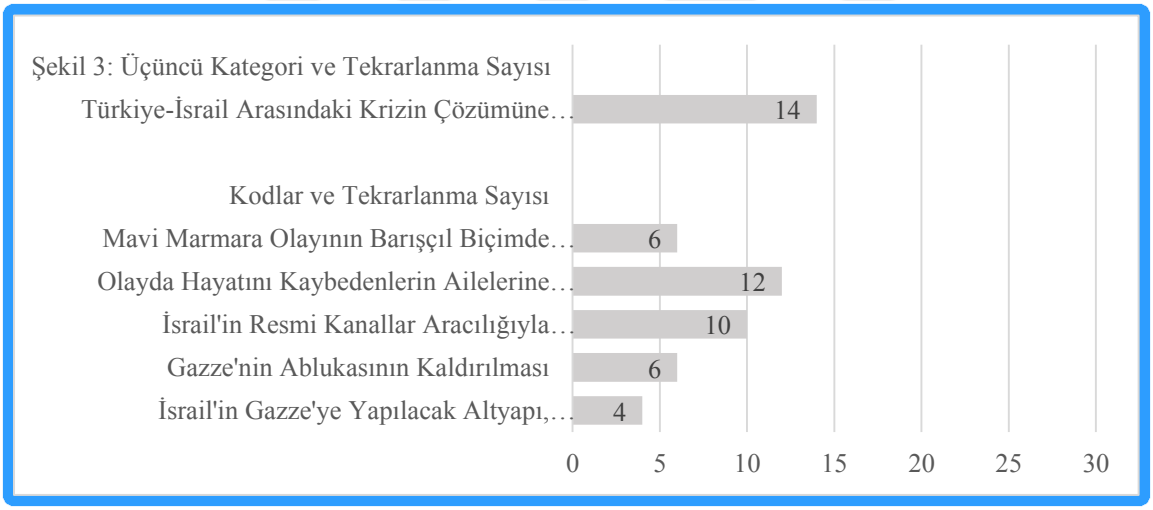
El Cezire'nin "Gazze Mavi Marmara'yı andı" başlığı haberinde ise, "…Kaynaklar Netanyahu'nun o dönem iç politika endişeleriyle anlaşmayı imzaladıktan kaçındığı bilgisini vermişlerdir. Anlaşma imzalanamadan İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırısı başladı. Temmuz ayında başlayan ve bir aydan uzun süren saldırıda 2000'e yakın Filistinli hayatını kaybetti. Bu saldırılar ile birlikte görüşmeler tamamen durduruldu" şeklinde aktarılmıştır.

El Cezire'nin "Gazze Mavi Marmara'yı Anıyor" başlığı haberinde ise, "…Türkiye'nin bu acı olayı hiçbir zaman unutmayacağını, Filistinli kardeşlerinin de unutmadığını görmenin Türkiye'ye moral olduğunu söyledi. Öte yandan Gazze'deki Filistin Meclisi Başkan Yardımcısı Ahmet Bahr, Türk Hükûmeti ve halkına cesur

tavrından dolayı teşekkür etti. Bahr, Türkiye halkı ve Hükûmetine özellikle Başbakan Tayyip Erdoğan'a İsrail'in Gazze amborgusunun sona ermesi konusunda gösterdiği çaba ve ısrarından dolayı teşekkür etti" ifadesi yer almıştır.

3.3.3. Haberlerde Türkiye-İsrail Arasındaki Krizin Çözüm Şartları

Bu başlık altında analiz edilen 33 haberin, 14'ünde Türkiye-İsrail arasındaki krizin çözümüne yönelik şartlardan bahsedilmiştir. Haberlerin çoğunda, İsrail'in bu saldırısının insanlık dışı bir davranış olduğu, İsrail'in Türkiye ile yaşanan krizi çözebilmesi için, Türkiye'nin belirlediği koşulları yerine getirmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu başlığa işaret eden veri istatiklerine, aşağıda Şekil 3'teki grafikte yer verilmiştir.

Şekil 3'te belirtildiği gibi, El Cezire'nin Mavi Marmara Olayı ile lgili yayımladığı 33 haberin 6'sında, Mavi Marmara Olayının barışçıl biçimde çözülmesinin amaçlanması, 12 haberde, olayda hayatını kaybedenlerin ailelerine tazminat ödenmesi, 10 haberde, İsrail'in resmi kanallar aracılığıyla Türkiye'den özür dilemesi, 6 haberde, Gazze'nin ablukasının kaldırılması, 4 haberde ise, İsrail'in Gazze'ye yapılacak alt yapı, malzeme vb. yardımlara müdahale etmemesi, ifadelirine yer verilmiştir.

Bu çerçevede, yayımlanan haberlerde, Türkiye'nin olay sonrasında anlaşmaya varılabilmesi için İsrail'in Gazze'nin ablukasının kaldırılması şartını koymasına karşın, İsrail'in bu şartı yerine getirmesi gerektiği, ifadelerine yer verilmiştir. Taraflar arasında anlaşmanın sağlanmasına yönelik örnek haberde ise, "…İsrail, Mart 2013'te Türkiye'nin ilk talebini karşılayarak tarihte ilk kez yabancı bir devletten özür dilemişti. Mutabakat kapsamında Türkiye'nin diğer 2 şartı da kabul edildi. İsrail, Mavi Marmara saldırısında hayatını kaybedenlerin ailelerine tazminat ödemeyi ve Türkiye'nin Gazze'deki insani duruma müdahalesini kabul etti" şeklinde aktarılmıştır.

El Cezire'nin krizin çözümüne yönelik "Mavi Marmara'da Anlaşma Yakın" başlığı altında yayımlamış olduğu haberde, "…Tazminat konusunda rakam vermeyen Türk yetkililer önemli olanın İsrail'in özür dilemiş olması olduğunu ifade etti. Arınç, tazminat miktarı ile ilgili İsrail ya da Türkiye tarafından resmi açıklama yapılmadığını söyledi. Ancak rakamların tatmin edici olacağını vurguladı. Türkiye daha önce Mavi Marmara baskınında hayatını kaybeden 9 Türk vatandaşı ve yaralanan vatandaşları için tazminat olarak 30 milyon ABD doları istemişti. Özür ve tazminatın dışında Gazze'ye uygulanan ablukanın kaldırılması Türkiye'nin İsrail'den başlıca talepleri arasındaydı. Ancak İsrail yalnızca mevcut ambargo kurallarına güvence verdi, abluka konusunda bir adım atmadı" ifadesine yer verilmiştir.

SONUÇ

"Mavi Marmara Olayının" El Cezire Televizyonunda Temsili adlı çalışmamın amacı, adından çokça söz ettiren, objektif olduğunu iddia eden ve Ortadoğu'nun yükselen değeri olan El Cezire Medya Ağıının Mavi Marmara Olayına ilişkin yayımladığı haber metinlerini inceleyerek objektif tutumunu açığa çıkarmaktır. El Cezire, Tükiye'nin yanı sıra Arap dünyası kamuoyunu da ilgilendiren söz konusu olayın gerçekleştiği tarihten itibaren çok sayıda haber yaptığı anlaşılmıştır.

Olayın gerçekleştiği ve yankılarının devam ettiği, 2011-2016 yılları arasında, El Cezire'nin yayımladığı Mavi Marmara Olayına ilişkin süreçle ilgili önemli kriz anlarını ele alan 33 haberin "içerik analizi" sonucunda, El Cezire'nin Filistin yanlısı, diğer bir deyişle İsrail karşıtı bir tutum içerisinde olduğu anlaşılmıştır. Az sayıda haberde ise, El Cezire'nin açıkça bir taraf tutmadığı, tarafsız bir tavır sergilediği görülmüştür. Ancak hiçbir haberde İsrail yanlısı bir tutum sergilediğine rastlanmamıştır.

Kısacası, El Cezire'de yayımlanan 33 haberin analizi sonucunda, haberlerin neredeyse tamamında Filistin yanlısı ve dolayısıyla Türkiye yanlısı olduğu, yayımlanan haberlerin bu saldırıyı desteklemediği ve İsrail'in bu yaklaşımını kınadığı görülmektedir. Aynı zamanda El Cezire, Ortadoğu'nun ilk profesyonel medya ağı olduğunu ve neredeyse birçok konuda objektif olduğuna dair bilgi edinilmiştir. Özellikle, dünyada terör örgütü olarak kabul edilen birçok silahlı gurubu, haberlerinde terör örgütü olarak nitelemekten kaçındığı anlaşılmıştır. Bu da, El Cezire çalışanlarının, çoğu İngiliz ve özellikle BBC ilke ve geleniğinden beslendiklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Fakat profesyonel bir ekip tarafından kurulup yönetilen El Cezire, Filisitin meselesi gibi benzer milli davalarda ve özellikle İslam dünyasını ilgilendiren

konularda El Cezire, gelenekçi angajmanlar içerisinde haraket ediyor ve devletçi bir pozisyon gözetmektedir. Son olarak, Ortaduğu'da bir ilk olan El Cezire örneği, dünya enformasyon düzeni içinde kendine bir yer edinmiş ve geniş izleyici kitlelerine ulaşabilmiştir. Bu da, El Cezire'nin, Ortadoğu'da yıllardır süre gelen Batı-Doğu eksenli enformasyon akışını durdurmasına ve nispeten tersine çevirmesine olanak sağlamıştır. Son olarak, bu denli ses getiren El Cezire Medya Ağı'nın birçok akademik çalışmaya konu olmasına neden olmuştur.

ÖZET

Bu araştırmada, El Cezire'nin Mavi Marmara Olayı ile ilgili yayımlamış olduğu haberler incelenmektedir. Araştırmaya konu olan Mavi Marmara Olayı haberlerinin nasıl sunulduğu, İsrail karşıtı-Filistin yanlılığı, son olarak da, Türkiye ve İsrail arasındaki diplomatik krizin çözümüne yönelik bakış açısını anlamaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, El Cezire'nin 2011-2016 yılları arasında yayımlaamış olduğu 33 haberin içerik analizi yöntemiyle çözümlenerek, sonuca varılmak istenmiştir. Araştırmanın ilk bölümünde, Ortadoğu medyası tarihi ve gelişimi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde, El Cezire Medya Ağı'nın tarihi ve medya stratejileri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Mavi Marmara Olayının gelişimi ve etkilerinden bahsedilmiştir. Ayrıca, El Cezire'nin Mavi Marmara Olayı ile ilgili yayımlamış olduğu haberlerinin içerik analizine ve sonuçlarına değinilmiştir. Araştırma sonucunda El Cezire, yayımlamış olduğu haberlerde genel olarak Filistin yanlısı ve İsrail karşıtı bir tutum sergilediğini, haberlerde tarafsızlık ilkesinin olmadığı saptanmıştır. Türkiye-İsrail ilişkileri çerçevesinde ise, Türkiye taraflı haberlerin yapıldığını ve İsrail ile ilgili olumsuz haberlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, El Cezire'nin tarafsız haber yapma ilkesi ile hareket etmediği, dolayısıyla Mavi Marmara Olayı ile ilgili, kamuoyuna Filistin yanlısı haberler servis ettiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimler: El Cezire, Ortadoğu, Medya, İçerik Analizi, Mavi Marmara.

ABSTRACT

This research, analyzes the news of the "Mavi Marmara Event" on Al Jazeera Media Network. In this study, we tried to understand that how the news of "Mavi Marmara Event" are presented on Al Jazeera Network during 2011-2016, however if the news are Anti-Israel or Palestinian bias and the perspective of the solution of the diplomatic crisis between Turkey and Israel by using "content analysis" method. The first part of the research, is giving information about the history and development of the Middle East media. The second part is giving information about Al Jazeera Media Network history and its media strategies. The third part contains information about Mavi Marmara Event (Gaza Flotilla Raid) such as how the event started and how it developed; finally, the part contains the analysis of the news of "Mavi Marmara Event" on Al Jazeera Network. As a results of the research, the analysis findings that Al Jazeera news showed Anti-Israel and Palestinian bias attitude; however, the news does not contain the principle of neutrality. In addition, regarding Turkey-Israel relations indicated Turkey sided news and negative news about Israel. Therefore, we can say that Al Jazeera does not make news according to the principle of neutrality; therefore, it serves a Palestine bias news to the public opinion about "Mavi Marmara Event".

Keywords: Al Jazeera, Middle East, Media, Content Analysis, Mavi Marmara.

KAYNAKÇA

Al-Jamal, R. M., (2004), **Al-ittisal wa-al-ilam fi Alwatan Alarabi,** (Arap Dünyasında İletişim ve Medya), **Lübnan:** CAUS Yayını.

Alkan, M., (2015), **Osmanlı'da Millet Sistemi, Emperyalizm ve Ermeni Meselesi,** Ankara: ESAM Yayını.

Al-Kawari, R., (2015), **Dawr al-baramij al-ikhbariyah wa-al-hiwariyah fi qanat Al Jazirah fi nashr al-wa'y al-siyasi,** (El Cezire'nin Haber ve Tartışma Programlarının Siyasal Farkındalığı Yayma Rolü), Lübnan: ASP Yayın Evi.

Anadol, C., (2004), **İsrail ve Siyonizm Kıskacında Türkiye,** İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.

Ayish, M., (2001), **The Ethics of Journalism: Comparison and Transformations in the Islamic-Western Context,** Berlin: Bllevue Palace.

Aziz, A., (1976), **Radyo ve Televizyona Giriş,** Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.

Bayraktutan, Y., ve Bidirdi, H., (2016), **Teknoloji ve Rekabetçilik: Temel Kavramlar ve Endeksler Bağlamında Bir Değerlendirme,** *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 8*(14), 1-24.

Beau, N. ve Bourget, J. M., (2013), **Le vilain petit Qatar, Cet qmi qui veut du mal,** (Bize Zarar Vermek İsteyen Dost Katar), Paris: Fayard.

Beyyumi, M., (2011), **Mavi Marmara'da Geceyarısı,** (Çev. F. Kart ve A. Taşıtman), İstanbul: Avangard Yayınları, s. 9-26.

Bora, T., (2014), **Ecyad Kalesinden Arap Baharına,** Y. İnceoğlu & S. Çoban (Ed.), Azınlıklar, Ötekiler ve Medya (s. 50-98), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Boran, Y., (2006), **Geçmişten Günümüze Direniş Hareketi El-Fetih ve Hamas,** İstanbul: Mephisto Kitabevi.

Boyd, A. D., (1999), **Broadcasting in the Arab World: A Survey of the Electronic Media in the Middle East,** Ames: Iowa State University Press.

Chomsky N., Pappe İ., (2011) **Yaşamla Ölüm Arasında Gazze,** İstanbul: Bgst Yayınları.

Dalar M., (2009), **İsrail'in Gazze Saldırısının Siyasal Arka Planı ve Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi,** *Akademik Orta Doğu, 4*(1), 121-123.

Davutoğlu, A., **(**2001), **Stratejik Derinlik – Türkiye'nin Uluslararası Konumu,** İstanbul: Küre Yayınları.

Demir K., (2014), **Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler,** *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5,* 57-88.

Doğan, M. Z., (2010), **El Cezire Televizyonu ve El Cezire Televizyonu'nda Habercilik Anlayışı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

El Nawawy, M., ve Gher, L. A., (2003), **Al Jazeera: Bridgingthe East – West Gap through Public Discourse and Media Diplomacy**, *Journal of Transnationa Broadcasting Studies, 10*(2).

El-Nevevi, M., Iskandar, A., (2004), **Ortadoğu'yu Değiştiren Haber Kanalı El Cezire,** (Çev. A. Başaran), İstanbul: Gelenek Yayınları.

Erdem, B. K., (2011), **Doğu – Batı İkilemi Bağlamında El Cezire**, İstanbul: Vadi Yayınları.

Erdoğan, İ., (1995), **Uluslararası İletişim: Dünyanın Çarpık Düzeni,** İstanbul: Kaynak Yayınları.

Erkmen S., (2009), **Gazze'de Savaş: İsrail Operasyonunun Nedenleri ve Olası Sonuçları**, *Orta Doğu Analiz, 1*(1), 8-9.

Farhi, P., (2016, 13 January), **Al Jazeera America news channel to close up shop,** Washington Post, https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/al-jazeera-america-news-channel-to-close-up-shop/2016/01/13/aa3ab180-ba1f-11e5-99f3-184bc379b12d_story.html

Franklin B., (2001), **British Television Policy: A Reader.** Londra: Routledge.

Gregory, B., (2008), **Public Diplomacy: Sunrise of an Academic Field,** *The Annals of the Amerian Academy of Political and Social Science, 616:* 270-290.

Grix, J., Brannagan P. M., ve Lee, D., (2019), **Qatar's Global Sports Strategy: Soft Power and the 2022 World Cup. In: Entering the Global Arena, Mega Event Planning.** Singapore: Palgrave Pivot.

Karadaş, C., (2013), **Uluslararası deniz hukukunda açık denizlerin serbestliği ilkesi, Mavi Marmara Olayı,** Ankara: Karınca Yayınları.

Karaman, M. L., (1996), **Filistin, Diyanet İslam Ansiklopedisi,** (Cilt 13, s. 89-91), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

Kenan, A. A., (2016), **Al-mujtama al-madani wa-al-i'lam,** (Medya ve Toplum), Ürdün: Al-Ayyam Basım Evi.

Kılıç, O., (1997), **18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyâlet ve Sancak Tevcihatı,** Elazığ: Şark Pazarlama.

Kızıloğlu, S., (2012), **İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi,** *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(1), 35-64.

Koçgündüz, L. M., (2011), **Ortadoğu'daki Ayaklanmalarda Bir Katalizör Olarak El Cezire ve Mısır Örneği,** *Ortadoğu Analiz, 3*(29), 83-92.

Koren, H., (2007), **the Development of the Arab Media: Cultural and Ideological Aspects and their Relation to Politics and Regimes in the Middle East,** *the Middle East and Islamic Studies Association of Israel (MEISAI), 5,* 28-35.

Kraidy, M. M., (2002), **Arab Satellite Television between Regionalization and Globalization,** *Global Medya Journal, 1*(1).

Kurşun, P. D., (2013), **Modern Ortadoğu Tarihi,** Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Lewis, B., (2003), **Ortadoğu**, (Çev. S. Y. Kölay), Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Lynch, M., (2007), **Voices of the New Arap Public: Iraq, Al Jazeera and Middle East Politics Today,** New York: Columbia University Press.

Malsin, J., (2017, 21 Ağustos), **In The Eye Of The Storm: Can Al Jazeera Survive the Gulf Crisi?,** Time. 190, 7, https://time.com/4896791/al-jazeera-qatar-middle-east-saudi-arabia-crisis/

Mansour, C., (2009), **Reflections on the War on Gaza,** *Journal of Palestine Studies, 38*(4), 91-95.

Marwa, A., (1961), **Alsahafa Alarabia: Neshatuha wa Tatawuruha** (Arap Basını: Kuruluşu ve Gelişimi), Lübnan: NAUSS Basım Evi.

Mellor, N., (2012), **Modern Arab Journalism: Problems and Prospects,** Riyad: Obeikan Basım Evi.

Memiş, E., (2006), **İsrail Nereye Koşuyor**, Bursa: Ekin Yayınları.

Miladi, N., (2018), **Al Jazeera and the Arab Revolution: Public Opinion, Diplomacy and Political Change,** Birleşik Krallık: Intellect Ltd.

Miles, H., (2010), **Al Jazeera: How Arab TV News Challenged the World,** Londra: Abacus.

Mutlu, E., (1999), **Televizyon ve Toplum**, Ankara: TRT Yayınları.

Neuendorf, K. A., (2002), **The Content Analysis Guidebook**, Thousand Oaks, Kaliforniya: Sage Publications.

Ottaway, M., ve Hamzawy, A., (2009), **Getting to Pluralism: Political Actors in the Arab World,** Washington, D.C., Carnegie Endowment for International Peace.

Özuğurlu, M. B., (2011), **Uluslararası İletişimde Tek Yönlü Haber Akışına Karşı Alternatif Bir Ses; El-Cezire,** *Marmara İletişim dergisi, Sayı, 18*, 224-238.

Plunkett, J., (2005, 23 Kasım), **Bush Claim Revives Al-Jazeera Bombing Fears**. The Guardian,https://www.theguardian.com/media/2005/nov/23/pressandpublishing.iraq

Powers, S., (2012), **The Origins of Al Jazeera English**. P. Seib (Ed.), Al Jazeera English: Global News in a Changing World, (s. 5-28), New York: Palgrave Macmillan.

Rushing, J., (2007), **Mission Al Jazeera: Build Bridge Seek the Truth Change the World**, New York: Palgrave Macmillan.

Said, E., (2005), **Oslo'dan Irak'a ve Yol Haritası,** (Çev. M. Uyurkulak), İstanbul: Agora.

Sakr, N., (2002), **Satellite Realms: Transnational Television, Globalization, and the Middle East, Lonnra:** IB Taurus.

Scahill, J., (2018), **Kirli Savaşlar: Dünya Bir Savaş Alanıdır,** (Çev. H. Gündoğdu), İstanbul: Pegasus Yayınları.

Schleifer, A., (2005), **The Impact of Arab Satellite Television on Prospects for Democracy in the Arab World,** *Transnational Broadcasting Studies,* 15.

Seib, P., (2008), **The Al Jazeera Effect**: **How the New Global Media Are Reshaping World Politics,** Washington: Potomac Books.

Solomon, E., (2017, 12 Temmuz**),** **Al Jazeera Targeted in Saudi-Led Campaign against Qatar**, Financial Times.

Soylu, R., (2020, 24 Ocak), **REVEALED: The real reasons why Qatar shut down Al Jazeera Turk**, Middle East Eye, https://www.middleeasteye.net/news/al-jazeera-turk-closed-not-harm-turkish-qatari-relations-former-editor-chief-says

Tokgöz, O., (1972), **Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo ve Televizyon Sistemleri (Mukayeseli Bir Araştırma),** Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayını.

Tokgöz, O., (2006), **Temel Gazetecilik,** Ankara: İmge Yayınları.

Tokgöz, O., (2010), **Seçimler, Siyasal Reklamlar ve Siyasal İletişim**, Ankara: İmge Yayınları.

Zayani, M., (2006), **El Cezire Olayı,** (Çev. G. Erbil), İstanbul: Versus Yayınları.

Zayani, M., ve Sahraoui, S., (2007), **The Culture of Al Jazeera: Inside an Arab Media Giant,** North Carolina: McFarland & Company.